

## VI. Szabadka és környéke\*

E bevezető után térjünk rá, mi is történt Szabadkán és környékén ezekben a tragikus hetekben. Mindjárt felvetjük a kérdést, „bűnös város” volt-e Szabadka, s mi volt az oka a tömeges szabadkai megtorlásnak. Nos, először is a háborús bűnöket kivizsgáló bizottság adatait sorakoztatnám fel. Ebben a lajstromban 41 szabadkai és Szabadka környéki polgári személy nevét találtuk meg. Voltak közöttük hajdújárásiak, palicsiak, néhányan az úgynevezett Sándor településről, egy pedig Nagyfénnyről. A bűnösségük fő okát nem tüntették fel, a feljelentési ívek adatai is legtöbb esetben meglehetősen homályosak. Csak három helyen találtunk bejegyzést, hogy az illető 1941 áprilisában nemzetőr volt. Vannak olyan bejegyzések is, hogy a név viselője elmenekült, az egyiknél pedig azt tüntették fel, hogy a 8. Vajdasági Brigád katonája. A bejegyzettek túlnyomó többsége magyar, volt közöttük azonban egy német, a többieknél pedig bejegyezték, hogy „elmagyarosodott bunyevác”.<sup>54</sup>

E maroknyi csoport feltételezett bűneit kellett megtorolni? Ha ezt a számot figyelembe vesszük, megérthetjük, miért érkeztek be gyéren a feljelentések az első napokban a Szabadkai Népfelszabadító Bizottság háborús bűnöket kivizsgáló különbizottságához. Ezért a népvédelmi osztály szabadkai csoportja vette a kezébe a további nyomozást. Ebben a csoportban 25, elsősorban nem szabadkai illetőségű nyomozó teljesített szolgálatot. Közöttük volt Svetozar Kostić-Capo, szerémségi partizán vezető, aki a háború utáni évtizedekben a tartományi pártbizottságban jelentős funkciókat töltött be. (Csak nemrégiben halálozott el.) Valószínűnek látszik, hogy kezdetben ez a csoport is körülményesebben kezdte meg a nyomozást a háborús bűnösök felkutatására. E sorok írója a háború után a tartományi pártbizottság történelmi levéltárában jelen volt egy beszélgetésen, amelyen Lala Beljanski egyik akkori pártvezető háborús élményeiről beszélt el részleteket. Beljanski a katonai közigazgatás idején annak bányászati főnöke volt. Elbeszélése szerint egyik alkalommal Szabadkára utazott, s keményen bírálta a város OZNA-csoportját, habozása és erőtlensége miatt. Nagy a valószínűsége annak, hogy a megtorlás napjai ezután következtek.

A kivégzettek közül néhányakat a háború után a szabadkai járási bíróságon a hozzátartozók kérésére holtta nyilvánítottak. Kezdetben legtöbbször egy mondat erejéig az illető személyek eltűnésének körülményeit is feltüntették, később azonban csak azt jegyezték be, hogy „eltűnt 1944”. Íme néhány kiragadott példa a sok közül: „Vukovics Géza szabadkai lakos a hadműveletekben eltűnt; Szécsi Lajos szabadkai lakosnak 1944 októberében a hadműveletekben nyoma veszett; Futo Toma 1944-ben ugyancsak a hadműveletek során tűnt el; Fiszter Gusztáv 1944. november 7-én a hadműveletekben

\* A megtorlások ismertetését kronológiai sorrendben dolgoztam fel, a hatalomváltás folyamatának megfelelően. Ezért Szabadka és környéke, majd a Tisza mente tragikus eseményeivel kezdtük, utána a Sajakás-vidék, Dél-Bácska, végül Közép- és Nyugat-Bácska következik.

tűnt el; ugyanígy tűnt el Gál József is 1944. november 27-én; Varga Kálmán 1944. november 27-én elment katonáinkkal a lakásáról, és nem tért vissza. Masa Jakab 1944. október 18-án, Kiss György pedig november 10-én tűnt el Szabadkáról a háborús hadműveletek során; Orosz József 1944 őszén elment a lakásáról katonáinkkal, és nem tért vissza; Rajcsáni Antalt 1944. október 26-án elvitték szabadkai lakásáról; Penezics Lászlót 1944 novemberében a hatóságok elvitték lakásáról; Mezei András-Kálmán 1944 október végén vagy november elején ugyancsak eltávozott lakásáról, és azóta nyoma veszett; Sebestyén Menyhért 1944. október 28-án tűnt el Szabadkáról.”<sup>55</sup>

Az említett névsorban, egybevetve a háborús bűnösöknek nyilvánított szabadkaiak lajstromával, csak egy személy nevét találtuk meg.

Az áldozatok távrolról sem teljes listájának összevetése a háborús bűnösök vagy a vélt bűnösök lajstromával ugyanaz a kép tárul elénk, mint ahogyan ebből az első összehasonlításból is láthatjuk: minden tizedik, de sok esetben csak minden 20. áldozatnak volt valamilyen bűne (vagy legalábbis bűnösnek volt nyilvánítva). Ez az arányszám mindenütt megmarad. Persze voltak olyan községek, ahol ez az arány még tragikusabb. Az 1944 őszén kivégeztek egy töredékét tudvalevőleg a háború után holtta nyilvánították. Szabadka esetében kutatásunkat a szabadkai járásbírótság anyagában nagy mértékben megnehezíti, hogy ezt az anyagot még ma sem adták át a Városi Történelmi Levéltárnak, hanem a volt járásbírótság anyagát a szabadkai községi bíróság levéltárában őrzik. Ezenkívül ez az anyag meglehetősen hiányos, és jórészt rendezetlen. Az említett személyek holtta nyilvánítására vonatkozó anyagot is, egyrészt a Vajdasági Hivatalos Lapból, majd a későbbi évekre vonatkozólag a Szövetségi Hivatalos Lapból jegyeztük ki, ahol közzétették a holtta nyilvánított személyek névsorát, nemcsak Vajdaságra, hanem az egész országra vonatkozólag is. A rövid szövegezésben a legtöbb esetben csak az áll, hogy az illető „1944-ben eltűnt”. Természetesen az 1944-ben eltűntek között lehettek a magyar hadsereg volt katonái is, vagy esetleg olyanok, akiket már a jugoszláv hadseregbe mozgósítottak. A Hivatalos Lapokban több mint 400 ilyen bejegyzést találtunk, a szabadkai magyar nemzetiségű polgárokról. Ezért a *nem teljes* áldozati jegyzék összeállításánál főleg csak a visszaemlékezők által nyújtott adatokra támaszkodhatunk.

1993 júniusában levelet kaptunk Magyarországról egy ott élő, Szabadkáról elszármazott polgártól, aki összeállította azon szabadkai magyar nemzetiségű polgárok lajstromát, akikről biztosan tudja, hogy 1944 októberében vagy novemberében kivégezték őket.

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének szabadkai helyi szervezete két évvel ezelőtt egy különbizottságot hozott létre, hogy összegyűjtse azon áldozatok névsorát, akikről a visszaemlékezők adatokat tudnak szolgáltatni. (Ezért a munkáért a bizottság tagjainak külön köszönettel tartozunk, elsősorban dr. Uzon Miklós nyugalmazott jogásznak, és Sinkovics Ferencnek, akik más feladataikon kívül ebben a munkában is részt vettek.)

Az eltűnések időpontja alapján megállapíthatjuk, hogy a megtorlás Szabadkán 1944 októberének utolsó napjaiban kezdődött, és egészen december elejéig tartott, amikor azután itt is leállították a tömeges vérengzéseket.

Az áldozatokat a zentai úti temetőben hantolták el. Egy Moravicán élő tanú helyraj-

zot is készített a zentai úti temető árkáról és környékéről, ahol az áldozatok tömege nyugszik.

Matuska Márton „A megtorlás napjai” című munkájában részletesen leírja ezt a temetői részt, ahol négy hatalmas tömegsír van. A szerző megszólaltatta Kecskés Ferenc római katolikus plébánost, aki 1944 őszén a szabadkai Szent György plébánia frissen kinevezett káplánja volt. Az egyik temetés után észrevette, hogy a temető szélén – ahol a terep kezd meredek lenni – egy puskás katona sétál, ami igen gyanúsnak tűnt neki. Ezt a képet többször is látta. Később a temetőcsősz, Pityó bácsi, igazi nevén Sztepan, többször panaszkodott neki, hogy ismét nyugtalan éjszakája volt, mert órákon át fegyverropogást hallottak, s csak röviden megemlíttette a szertartások után, hogy „végezték ki az embereket”. Egy alkalommal azt is elmondta, hogy egyik éjjel egy ember, a kivégzésre szántak közül, beszaladt a házukba, sírva könyörgött, és kérte őket, hogy bűjtassák el és mentsek meg. Nem merték a házban elrejtetni, hanem a disznóólba bűjtatták el. Sorsáról nem nyilatkozott.

Kecskés Ferenc plébános tavasszal, amikor a hó elolvadt, kíváncsiságból odament a szakadék szélére, ahol több sorban álló tömegsírok nyoma látszott. A szerző kérdésére, hogy mindez milyen területen látszott, azt válaszolta: „mintha szakaszosan lettek volna, két vagy három sorban. Engem 1945 nyár elején áthelyeztek, azóta sem jártam arra, és nem is hallottam felőle semmit.”

Egy másik tanú, Laszák Mária, nagypapja, Kiss Albert tragikus sorsát mesélte el, aki egy volt a sok áldozat közül. Mivel nevét nem találtuk meg a háborús bűnösök listájában, egyetlen bűne magyarsága lehetett, s még az, hogy nagyon gazdag embernek számított. Elhurcolása után a letartóztatottak egyik csoportjával a volt huszárlaktanyában tartották fogva. Egy tanú mesélte el ezt később. Az első napokban kaphattak még csomagot is. A magát meg nem nevező tanú a kivégzésnél is jelen volt, tehát nem a halálraítéltek közé tartozott. Amikor az áldozatokat odaállították a kiásott gödör szélére, Kiss Albert volt az egyetlen, aki megpróbált szökni. Elkezdett szaladni, de csak a zentai vasútig jutott el, ott lelőtték. Nem vitték vissza a többiekhez, hanem belökték a legközelebbi gödörbe.

A szemtanú még azt is elmondta, hogy a halálraítélteket teherautókba rakva szállították a kivégzés helyszínére. Berakodáskor a nők sikoltoztak. Kiss Albert igyekezett csillapítani őket, azt mondta nekik, hogy térdeljünk le és imádkozzunk. Ekkor a halálraítéltek valamelyest megnyugodtak, csakugyan letérdeltek az autó aljára és hangosan imádkoztak. A kivégzettek között jócskán akadtak nők is. És vajon mi volt a vétkük? Mókus Jolán megerősítette, hogy a fogva tartottak között valóban igen sok volt a nő, amikor az egyik csoportot kivégzésre vitték, jajveszékelték és sikoltoztak. Egyikük el is ájult, de magához térítették.

Egy Soós nevű vegyeskereskedő két lányát azért végezték ki, mert 1941 augusztusában, amikor Horthy Miklós kormányzó Szabadkára látogatott, a kenyérnapj ünnepségen magyar nemzeti viseletben a kormányzó mellett álltak. Más forrásokból tudjuk, hogy mindkettőjüket megkínózták, s a hóhérok közül többen is megerősöskölték őket. Hasonló sorsra jutott a helyi Vöröskereszt elnöknője is, akit a visszaemlékezők Margit néven emlegettek. Az egyik visszaemlékező, Sebők Regina, a tragikus napok idején a Zentai temető mellett lakott férjével. Ő is határozottan állítja, hogy hetekig tartott a mérszárlás. Hordták a temetőbe az embereket, 5-6 fegyveres kísért 10-12 fős csoporto-

kat. Az egyik halálraftélt, Sóti Nándor, egy óvatlan pillanatban kiugrott a csoportból, ő be is engedte a kapun. Egy katona azonban meglátta, odajött, és a helyszínen lelőtte. Úgy tudja, hogy nemcsak szabadkaiakat végeztek ki, hanem volt közöttük egy újvidéki orvos is, de azt koporsóban temették el, az orvos felesége később kivetette, áthelyezte egy másik koporsóba és elvitte.<sup>56</sup>

Forrásanyagként mindenképpen fel kell használnunk Cseres Tibor írónak a „Vérbosszú Bácskában” című munkáját is. Az ő munkája is elsősorban a visszaemlékezések, nyilatkozatok adatain alapul. Összehasonlítva ugyanis a szóbeli nyilatkozatok adatait, a rendelkezésünkre álló dokumentumokkal, határozottan állíthatjuk, hogy a szóbeli visszaemlékezések túlnyomó többsége pontosan rögzíti a történeteket. Munkájának Szabadkára vonatkozó része is bizonyítja állításunkat, hogy az eszelen öldöklés napjaiban elegendő volt a halálos ítélet kimondására, ha valakire rámutattak, hogy a Horthy-érában kitűnt magyarságával. Ezért kellett meghalnia a szabadkai gimnázium magyar nyelv- és irodalom szakos tanárának Erdélyi Lászlónak, valamint a Délvidék egyetlen nyelvészdoktorának, Bogner Józsefnek. Ugyanígy Vojcseh Géza nagykereskedőt azért ölték meg, mert a Magyar Olvasókör elnöke volt. Természetesen halálát siettette még az a körülmény is, hogy igen gazdag ember volt, és az új hatalom birtokosai mindjárt rátették kezüket a vagyonára.

Cseres Tibor munkájában leírja Erdélyi László irodalomtanár halálának körülményeit, aki karpaszományos szakaszvezetőként éppen a tragikus napokban érkezett haza. Egy lövöldözésben az állomáson megsebesült, volt szerb diákjai segítségére siettek, bekötötték, majd hazakísérték. Egyben biztosították, hogy nem történik bántódása. Később a városban olyan hírek keringtek, hogy az egyik diák – akit a tanár megbuktatott – egy suhancnak 100 dinárt fizetett, hogy a tanárt fegyveresen bekísérje. Erdélyit soha többé nem látták élve.<sup>57</sup>

A szabadkai vasútállomáson állandóan szigorú ellenőrzést tartottak, s az átutazók közül, akik nem tudták igazolni magukat, igen sokat kivégeztek. Ilyenformán Szabadkán, de a bácskai határzónában is, igen sokan áldozatul estek a volt magyar katonák közül, akik egységeikből megszökvé, hazafelé igyekeztek, hogy minél előbb megláthassák hozzátartozóikat. Ezek számát valószínűleg sohasem tudjuk megállapítani. A háború utáni járásbíróági holtá nyilvánítások indoklásában legtöbbször azt jegyezték be, hogy a keleti fronton veszítették életüket, pedig – mint látjuk – nem egy esetben, jóval közelebb, Észak-Bácska területén érte őket utol a halál. Ezen a helyen elmondanánk, hogy a hadikligeti (Nagyfény-Žednik) székelyek tragédiáját is. Ők csak október 8-án kapták meg a parancsot, hogy menekülniük kell. Ez már akkor történt, amikor a szovjet és a partizán seregek átkeltek a Tiszán. Addig, a mintegy 500 főnyi helybeli székely, telepes lakosság úgyszólván mit sem tudott a hadihelyzetről. Még ezen a napon is nagyban készültek a közelgő búcsú megünneplésére. A menekülés azután pánikhangulatban ment végbe. Ezenkívül elkövették azt a végzetes hibát, hogy északi irányba indultak, ahelyett, hogy Nyugat-Bácska felé menekültek volna, amerre még szabad volt az út. Így történt azután, hogy október 10-én a Szabadkára bevonult partizánok karjaiba rohantak. S ekkor kezdődött meg a golgotájuk. Először a palicsi laktanyába terelték őket, majd a nőket és a gyermekeket a malomba hurcolták. Itt tartották fogva őket két hétig a legembertelenebb körülmények között. Ezután a férfiakat csoportosan kihallgatásra a szabadkai börtönbe vitték. A kihallgatások természetesen a legsúlyo-

sabb bántalmazások kíséretében történtek. Az elővezetetteket a kihallgatás során két csoportba osztották. Akik az egyes számú csoportba kerültek, azoknak a sorsa megpecsételkedett. Csoportosan teherautóra rakva vitték őket a kivégzésre. Mivel mindannyian ártatlanok voltak, semmi okot sem hozhattak fel a bosszúra szomjazó vészbfrák. Mégis – mint látjuk – egy csoport férfit a halálba küldtek. Cseres Tibor említett munkájában felsorolja annak a 43 áldozatnak a névsorát is, akik ennek az esztelen büntetnek az áldozatai lettek.<sup>58</sup>

## *Kik voltak a felelősök a szabadkai vérengzésért, és mennyi lehetett az áldozatok száma?*

A vajdasági vérengzésekről, de a más területeken is lejátszódó tragikus eseményekről a legfelsőbb polgári és katonai vezetésnek kétségtelenül tudomása volt, mert mind ezekről a népvédelmi osztály részletesen tájékoztatta Josip Broz Titot. Amikor a háború után először járt Szabadkán, nagy beszédet tartott, s bevezetőként mondott valamit, amit sokan akkor nem értettek meg: „Itt egy kicsit kitakarítottatok. Most folytatni kell a munkát.”

Ebből a mondatból is kivilágig, hogy a legfelsőbb vezetőség hozzájárulásával kerülhetett sor a véres tragédiára „az ötödik hadoszloppal való kíméletlen leszámolásra”. Hogy kik voltak a szabadkai vérengzés közvetlen és fő felelősei, és kik a végrehajtói? Ezt is megpróbáljuk felvázolni, bár ebben semmi esetre sem mondhatjuk ki a végső szót.

A helybeli szabadkai polgárok közül két embert említenek a visszaemlékezők, akiknek kezéhez ártatlan emberek tömegének vére tapadt: Gyenisz Bélát és Tumbász Bélát. Az utóbbi az első szabadkai népfelzabardító bizottság tagja volt. Hamarosan el is nyerte büntetését, mert később egyik este négyen kilesték, megfojtották és hulláját egy közeli árokba dobták.<sup>59</sup>

A városba bevonuló partizánok közül (feltehetőleg a szabadkai partizánosztag harcosai voltak) három volt gimnáziumi diák is az első városi közigazgatáshoz tartozott. Radak Miloš, Jelić Dušan és Pintér Dezső (apja magyar, anyja bunyevác, de magát bunyevácnak tartotta). A visszaemlékezők az említettek közvetlen bűnösségét hangoztatták, különösen Pintér Dezsőt, aki vészbfró és ítéletvégrehajtó is volt. A vérengzések idején, de később is a szabadkai katonai városparancsnokság élén Miloš Tadijen ezredes állt, közvetlen beosztottja pedig egy Jovanović nevű ugyancsak ezredesi rangban levő személy volt. Az ő közvetlen felelősségük és bűnösségük egyáltalán nem vitatható, bár e sorok frójának volt alkalmuk elbeszélgetni egyes, még élő személyekkel, akik más városokban álltak a helyi katonai közigazgatás élén. Mindannyian saját felelősségüket igyekeztek csökkenteni, azt állítva, hogy minden tragédia az OZNA terhére írható. Ez a szervezet végezte a letartóztatásokat, itt mondták ki a halálos ítéleteket, az ő fegyveres egységeik voltak a végrehajtók is. Nos, nem egészen így volt. De ha már az OZNÁ-nál tartunk, itt kell elmondanunk, hogy a szabadkai 25 tagú OZNA nyomozó csoport, emberei – akik a vérengzés fő, de nem egyedüli felelősei és bűnői – mindannyian más vidékekről valók voltak. Válogatott emberek, akik egyáltalán nem ismerték a szabadkai körülményeket. Közöttük volt a már említett Svetozar Kostić-Capo is.



A visszaemlékezők sem tudták felsorolni a nyomozó csoport tagjainak nevét, s egyes OZNÁ-s tisztekre csak úgy emlékeztek, hogy „Miloš, Uroš, Vanja, Capo stb.”.

Siflis Zoltán szabadkai filmrendező és munkatársai megrázó dokumentumfilmet készítettek az 1944. évi őszi magyarirtásról. Kamerájuk elé kérték a szabadkai Stražalkovičot, a tragikus napok egyik még élő résztvevőjét, aki a saját felelősségének kisebbitése érdekében hajlandó volt megszólalni. Szerinte a tragikus események és történészek miatt őt nem terheli felelősség, bár a háború után igen sokan őt tartották főbűnösnek. Tévesen tartották az első szabadkai népfelzabardító bizottság elnökének, pedig ő csak az újonnan alakult városi rendőrség politikai biztosa volt. Állítása szerint saját felelősségére szabadon bocsátott egy kb. 60 tagú letartóztatott csoportot, amiért Nyárádi Eugén, a rendőrség ruszin származású parancsnoka keményen megfede. Csak egy embert küldött a halálba, aki közönséges bűnöző volt. Szavainak, ha őszinteségében kételkedünk is, lehet némi igazságalapja. A helyi rendőralakulatok, amelyek már a katonai közigazgatás idején a szervezés fázisában voltak, főleg a rendfenntartás szerepkörével voltak megbízva, összetételük elég vegyes volt, részben a frontszolgálatra nem alkalmas egyénekből verbuválódtak, valóban kevés szerepük volt a vérengzésekben. Ez egyes dokumentumokból is látható.

### *Kik voltak a tömeggyilkosságok közvetlen végrehajtói?*

A vajdasági népvédelmi osztálynak (OZNA), amelynek élén a már ugyancsak említett Petar Relić-Čedo állt az élén, megvolt a külön fegyveres ereje, amely egyben végre is hajtotta a kimondott halálos ítéleteket. Ez a fegyveres erő bárhol felléphetett és megjelenhetett az ítéletvégrehajtó szerepében, nem egyszer a helyi hatóságok előzetes hozzájárulása nélkül is. Szabadkán azonban nem így történt. Itt ezt a szerepet, a Jugoszláv Népfelzabardító Hadsereg egyik reguláris egysége vállalta magára, éspedig a 8. Vajdasági Brigád Harmadik Zászlóaljja. Ez az egység a felszabardulás után alakult meg, főleg bánáti polgárok jelentkeztek önként az alakulatba, de voltak közöttük nagy számban szabadkaiak s állítólag magyarok is. Az utóbbiak közül ezt sokan félelemből tették, mert a brigád éppen a megtorlás első napjaiban alakult meg. Farkas Nándor Újvidéken élő volt pártpolitikai munkás visszaemlékezései szerint sok minősítetlen és „szemét ember” lett tagja ennek az egységnek. Más visszaemlékezők többször említették a 8. brigád 3. zászlóaljját, amely nemcsak Szabadkán „számolt le az ötödik hadoszloppal”, hanem Bajmokon és Pacséron is.<sup>60</sup>

Igyekeztünk utánajárni, pontosak-e a tanúk visszaemlékezései. Találtunk is adatokat arról, hogy a zászlóalj a tragikus szabadkai napokban, pontosabban 1944. október végén és november elején „Szabadkán volt pihenőn”.<sup>61</sup>

Mielőtt rátérnénk arra, hogy mennyi lehetett az áldozatok száma, fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a kivégzettek között voltak szép számban a magyarokon kívül horvátok, és kisebb létszámban szerbek is. Ez a háború utáni holtta nyilvánítási bírósági anyagból is jól látható. Persze az áldozatok névsora nélkül csak feltételezésekkel élhetünk. Ilyen becsült adat pl. hogy a kivégzett személyek háromnegyed része magyar, a többi horvát, illetve bunyevác és szerb.<sup>62</sup>

S most térjünk rá, mennyi lehetett a szabadkai áldozatok száma. Mindjárt meg kell

említenünk, hogy erre a kérdésre talán soha sem tudunk majd teljes pontossággal válaszolni. Az 1944 őszi tragikus történések feldolgozásához csak négy évtizedes késéssel foghattunk hozzá. Azóta sok minden történt. Nem egy áruló dokumentum eltűnt. Azok közül, akik szemtanúi voltak a tragikus napoknak, sokan már nincsenek az élők között. Az élők közül többen ma sem mernek nyilatkozni még névtelenül sem. Ezt nem egyszer Szabadkán is tapasztalhattuk. A legfőbb nehézséget az adatok összegyűjtésében egyrészt az okozza, hogy az áldozatoknak csak egy részét nyilvánították holtta a háború utáni években. A holtta nyilvánításukat a hozzátartozók kérték, elsősorban örökösödési ügyekben, vagy ha valamelyik „eltűnt” özvegye újból házasságra akart lépni. Ha ilyen kérdések nem merültek fel, a hozzátartozók, a legtöbb esetben nem kérték a holtta nyilvánítást, elsősorban félelemből, nehogy elkobozzák a vagyonukat is, amire egyébként számos példa akadt.

Cseres Tibor író, könyvében két magát meg nem nevező, a mézszárlásból megmenekült, szabadkai fiatalember visszaemlékezéseit is idézte. Eszerint a háború utáni első országos választásokon, pontosabban az 1945. évi november 9-i skupštinai választások előtt a szabadkai törvényszéken meg lehetett nézni azok listáját, akik a pogrom idején eltűntek. Az egyik fiatalember édesanyja meg is tekintette a kitérőt listát, ahol kb. ezer név volt feltüntetve. De a névsor igen hiányos lehetett, mert az illető eltűnt bátyjának és apjának nevét nem találta a listán. A listákat három helységben tüzték ki, s olyan magyarázatokkal látták el, hogy az eltűnt személyek a nép ellenségei, hazaárulók és fasiszták voltak.

Utánanéztünk a dolgoknak, a megmenekült állításainak pontosságát mások is bizonyítják. Sajnos, minden erőfeszítésünk, hogy a szabadkai, vajdasági és a belgrádi levéltárakban esetleg a listák nyomára bukkanjunk, ezideig nem vezetett eredményre.

Megfelel a valóságnak az is, hogy pár évvel később 1948-ban a szabadkai törvényszéken érdeklődni lehetett az eltűntek után. dr. Vuković Ivan, aki később a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság elnöke volt, meghirdette, hogy az 1944 őszi eltűnteket holtta lehet nyilvánítani, köztük azokat is akiket igazolhatóan ártatlanul végeztek ki. Erről a hatóságok hajlandók hivatalos dokumentumot is kiadni. Tudomásunk szerint ez volt a háború utáni időszakban az egyedüli rehabilitációs kísérlet. Az igazolványosztás első napjaiban a kivégzettek hozzátartozói szinte megostromolták a törvényszék épületét, úgyhogy az elnök politikai következményektől tartva megszüntette a további rehabilitációs munkát. Ennek azután súlyos következményei voltak. 1948-ban még az „államvagyongyarapításának” munkája teljes intenzitással folyt. Így történt azután, hogy később annak, aki nem tudta igazolni eltűnt hozzátartozójának ártatlanságát, a legtöbb esetben elkobozták minden vagyonát.

Azok közül az egyik, aki túlélte a letartóztatást és az elhurcolás napjait, és sok mindent látott és hallott, kissé meghökkentő, de egyáltalán nem valószínűtlen adatot közölt, azt állítva, hogy a szabadkai hideg hetekben 2.000 ember tűnt el. Ő csupán a véletlennek köszönhette megmenekülését, ugyanis lemaradt az egyik, talán már az utolsó halál-tehergépkocsiról, mivel már nem volt több hely benne. Szörnyű élményeit 1990-ben közzétették az Újvidéken megjelenő, független, magyar nyelvű, Napló című hetilap egyik számában.<sup>63</sup>

Persze vannak óvatosabb becslések is. A vallomást tevő Blaško Stražalković becslése szerint 300-350 lehetett a szabadkai áldozatok száma. Nagy a valószínűsége azon-

ban annak, hogy Stražalkovič – mivel az eseményekben nem lehetett teljesen ártatlan – az áldozatok számát kisebbíteni igyekezett.

Matuska Márton könyvében is olvashatjuk, hogy abban az időben, amikor ismertette munkáján dolgozott, dr. Gosztonyi Péter, a Bernben élő magyar haditörténész felhívta a figyelmét a Szentkorona című újság egy 1984-es cikkére, és elküldte neki a fénymásolatot is. A lapban a bácskai vérengzésről írt Rétfalvi Tamás ott élő emigráns. A cikkíró a helységenkénti áldozatok létszámát Szabadkával zárta. Ebből a részből idéznék: „A zentai temető sarkában a Maszarikova utca végén volt a vesztőhely. Mintegy 750 ártatlan magyar ember nyugvóhelye. Itt minden kereszt vagy sírkő nélküli gödörbe kb. 150 kivégzettet földeltek el. Őt ilyen gödör van. Ezenkívül még a városból és környékéről újabb 250 kisebb csoport vagy egyénenkénti áldozat írható a partizánterror számlájára...”<sup>64</sup>

1941-ben az akkor már Magyarországhoz tartozó Bácskában az év őszén népszámlálást végeztek. Szabadkának akkor összesen 102.736 lakosa volt. A magyarok számát az összesített adatokban 61.581-re tüntették fel, a németekét 1787-re, a hovatokét 802-re, a bunyevácokét 28.367-re, a szerbekét pedig 4.225-re. Vannak, akik kétségbe vonják a népszámlálás adatainak pontosságát, ennek elemzésébe nem bocsátkoznánk. Számunkra fontosabb, milyen adatokat találtunk a vajdasági katonai közigazgatás megőrzött levéltári anyagában. A katonai közigazgatás ugyanis 1944 decemberében népszámlálást végzett, és helységenként is kimutatták a lakosság nemzeti összetételét. Hogy pontosabban fogalmazzunk, az összesítéseket és kimutatásokat december végén végezték el, bár adatokat találtunk az év novemberére is. A szabadkai katonai parancsnokság 1944. november 23-án elvégzett egy összkimutatást a város lakosságának nemzeti összetételéről. Ennek a többi helységekre vonatkozó kimutatásnak az az értéke, hogy összehasonlíttja, mennyi volt a lakosság összlétszáma 1941-43 között, és hogyan változott meg ez a kép az összeírás napjaira. A kimutatáshoz fűzött magyarázatból látható, hogy az adatokhoz számítások útján jutottak. Tekintetbe vették a lakosság natalitási mozgását 1931 és 1944 között, az eltűntek megközelítő adatait, a kötelező munkára és a magyar hadseregbe kényszerítettek létszámát, továbbá a felszabadulás előtt elköltözöttekre vonatkozó adatokat. Ilyenformán a kimutatás adatai szerint 1941-ben 38.335 magyar nemzetiségű polgár élt Szabadkán, ebből 18.784 férfi és 19.551 nő. 1944. november 23-án a magyarok összlétszáma 36.661 volt, vagyis 1664-el voltak kevesebben. Nem kell elfelejtenünk, hogy ebben az időben a vérengzések még tartottak, bár már csökkenő irányzatot mutattak, s a csökkenés december elsejéig tovább folytatódtak. Tehát 1944. november 23-án 17.965 magyar férfit, és 18.706 nőt vettek nyilvántartásba.<sup>65</sup>

A kimutatáshoz fűzött magyarázatból látható, hogy a létszámcsökkenésbe beleszámították azokat is, akik a felszabadulás előtt elhagyták a várost. Ezek száma az anyaországból idehelyezetteken kívül kb. 300 lehetett. Ezt más forrásokból is megállapítottuk. Kb. ugyanennyien szolgáltak abban az időben a magyar hadseregben, tehát az öldöklés napjaiban eltűnt helybeli magyarok száma ezer körül lehetett. A magyarázó szövegből az is látható, hogy az eltűntekről csak megközelítő becslést számítottak be a kimutatott létszámcsökkenésbe, tehát a tragédia fő felelősei nem készítették pontos lajstromokat a kivégzettek számáról, hogy minél kevesebb áruól nyom maradjon.

Az áldozatok között a magyarokon kívül szép számban németek, bunyevácok, sőt



szerbek is voltak. Ezek száma több száz lehetett. Sohasem tudhatjuk meg pontosan azok számát, akik nem szabadkai illetőségűek voltak. Mint már említettük, sokan átutazóban voltak, számos volt magyar katona igyekezett hazafelé, s itt érte őket a halál. Legtöbbjüket beszivárgó kémeknek, diverzánsoknak nézték, minden eljárás nélkül kivégezték őket. Az egyik tanú megemlítette, hogy a kivégzettek között voltak még Szabadkára áthurcolt baranyai németek is, akiket mint német katonákat ejtettek fogságba. Nagy a valószínűsége annak, hogy a Szabadkán kivégzettek száma mindezt egybevetve, megközelítette a 2.000-et. Tehát a túlélő tanúk nyilatkozatai állnak legközelebb az igazsághoz, akik határozottan állítják, hogy a szabadkán kivégzett áldozatok száma valóban elérte a 2.000-et. Az áldozatok teljes névsorának összeállítása most már évtizedek távlatából úgyszólván teljesen lehetetlen. Annak idején sajtó útján is felszólítással fordultunk a lakossághoz, hogy aki tud valamit az áldozatokról, szóban vagy írásban jelentse Matuska Mártonnak vagy Mészáros Sándornak. Az eredmény azonban meglehetősen szerény. Csupán a VMDK szabadkai helyi szervezetének tagjai végeztek derekas munkát. Ez a bizottság Szabadkára és környékére (Radanovác, Palics, Ludas, Hajdújárás, Nosza, Királyhalom) összesen 277 áldozati nevet gyűjtött össze. Persze ez csak egy töredéke az áldozatok tényleges számának.<sup>66</sup>

## Az 1944-es megtorlás szabadkai áldozatai <sup>67</sup>

1. Agárdi Gyula	Szabadka
2. Albert Gábor	Szabadka, 16 éves, tanuló-rádiós
3. Báics Márkus	Szabadka, 22 éves, borbély
4. Annus János	Szabadka, 21 éves, asztalos
5. Bajsai László	Szabadka, 22 éves, borbély
6. Bakos Mihály	Szabadka, kb. 52 éves
7. Bambach János	Szabadka, hangszerész
8. Berényi Mária	Szabadka, kb. 65 éves
9. Berényi József	Szabadka, kb. 16 éves, tanuló
10. Bermel Ferenc	Szabadka, 32 éves, tisztviselő
11. Bermel Ferenc	Szabadka, kb. 35 éves, zenész
12. Bleszics József	Szabadka, tisztviselő
13. Bleszics Jenő	Szabadka, kb. 53 éves, kereskedő
14. Bogner József	Szabadka, 40 éves, tanár
15. Boja Nándor	Szabadka, kb. 21 éves, tisztviselő
16. Boros Lajos	Szabadka, 43 éves, tisztviselő
17. Bosnyák István	Szabadka, 25 éves, vadász
18. Budai István	Szabadka, 20 éves, kereskedő
19. Buzecki Ferenc	Szabadka, 35 éves, tisztviselő
20. Bukó József	Szabadka, kb. 40 éves, munkás
21. Bukó Mihály	Szabadka, kb. 32 éves, munkás
22. Csajkás Margit	Szabadka, kb. 50 éves, vöröskeresztes elnök
23. Csákány Antal	Szabadka, 35 éves, mészáros
24. Csifári Sándor	Szabadka, kb. 35 éves, hangszerész
25. Csincsák J. Elemér	Szabadka, rajz-, énektanár
26. Csipak Antal	Szabadka, kb. 21 éves
27. Csizár János	Szabadka
28. Demeter Ferenc	Szabadka, kb. 40 éves
29. Dévavári Detler István	Szabadka, 47 éves, lakatos
30. Dondó	Szabadka, kb. 18 éves
31. Dózsa István	Szabadka, 28 éves, kereskedő
32. Dulics Milica	Szabadka
33. Dragic	Szabadka, kb. 50 éves, tisztviselő
34. Dusnoki	Szabadka, kb. 30 éves
35. Elizák Béla	Szabadka, 34 éves, cipész
36. Dr. Erdélyi László	Szabadka, tanár
37. Fábián István	Szabadka, kb. 47 éves, asztalos
38. Faragó István	Szabadka, kb. 42 éves, gyári fűtő
39. Fátyol Ferenc	Szabadka, 50 éves, vasutas
40. Farkas József	Szabadka, kb. 40 éves
41. Farkas Ferenc	Szabadka, kb. 45 éves, vaskereskedő
42. Fazekas József	Szabadka, kb. 40 éves

43. Fehér Ferenc	Szabadka, fakereskedő, tűzharcos
44. Ferroné	Szabadka, kb. 30 éves
45. Fiszter Gusztáv	Szabadka
46. Fiszter Gusztávné	Szabadka
47. Fiszter Géza	Szabadka
48. Fleis Ferenc	Szabadka, szerzetes
49. Fleischman	Szabadka, kb. 20 éves, kereskedő
50. Franciskovics Béla	Szabadka, földműves, városi képviselő
51. Funk Oszkár	Szabadka, kb. 20 éves, tanuló
52. Futó Géza	Szabadka, kb. 40 éves, szűcs
53. Futó János	Szabadka, kb. 16 éves, cserkész
54. Füredi András	Szabadka, cukrász
55. Gaál József	Szabadka
56. Galle József	Szabadka, kb. 55 éves, tanár
57. Gilice Vince	Szabadka, kb. 54 éves, kovácsmester
58. Göncöl István	Szabadka, nyomdász
59. Göncöl	Szabadka, kocsmáros
60. Görgei	Szabadka, kocsmáros
61. Görög Lajos	Szabadka, kb. 38 éves, vendéglős
62. Hajnal Károly	Szabadka, kb. 32 éves, fűszeres
63. Hardi Demeter	Szabadka, kb. 40 éves
64. Hardi Vida	Szabadka, kb. 40 éves
65. Haska Károly	Szabadka, kb. 43 éves
66. Házi Jolán	Szabadka, háztartásbeli
67. Házi Rozália	Szabadka, háziasszony
68. Hegedűs Mihály	Szabadka, kb. 38 éves, mozdonyvezető
69. Horvát Ádám	Szabadka, kb. 43 éves, utazó, „turáni vadász”
70. Horvát Lukács János	Szabadka, szövőmester
71. Horvát Mirko	Szabadka, kb. 20 éves, leventeoktató
72. Insztitoris Sándor	Szabadka, cukrász
73. Ivkovic Ivandekovic Gábor	Szabadka, 43 éves, földműves
74. Ivkovic Sztipán	Szabadka
75. Jámbor Kálmán	Szabadka, kb. 45 éves, tisztviselő
76. Jándek Dezső	Szabadka, nyomdász, kereskedő
77. Jáncsi György	Szabadka, kb. 18 éves, levente
78. Jónás Ferenc	Szabadka, 53 éves, zenész
79. Keller Tibor	Szabadka, 18 éves, tanuló
80. Kiss Albert	Szabadka, 57 éves, sertéskereskedő
81. Kiss Béla	Szabadka, kb. 50 éves, földbirtokos
82. Kiss György	Szabadka, 80 éves, vasutas
83. Kiss Lajos	Szabadka, lakatos
84. Kiss László	Szabadka
85. Kiss Ferenc	Szabadka, kb. 35 éves, kereskedő
86. Kiss Erős Irén	Szabadka, kb. 25 éves
87. Király Sándor	Szabadka, kb. 40 éves, földműves

88. Kladet László	Szabadka, polgári iskolai tanár
89. Knapecz Lojzia	Szabadka, vendéglős
90. Koblehel István	Szabadka, 38 éves, cipész
91. Koblehel Mihály	Szabadka, 36 éves, tüveges
92. Kohajda Ferenc	Szabadka, kb. 50 éves, ószeres
93. Komoroczi László	Szabadka, kb. 50 éves, városi aljegyző
94. Kovács Sztriko István	Szabadka, kb. 45 éves, tisztviselő
95. Dr. Krampotics Dániel	Szabadka, Horgos
96. Krampotics Péter	Szabadka, gazdálkodó
97. Kuden István	Szabadka, zenész
98. Kujundics Franyo	Szabadka
99. Kuti Dezső	Szabadka, vendéglős
100. Dr. Lipozencsics László	Szabadka, kb. 55 éves
101. Lipozencsics János	Szabadka, kb. 70 éves, gazda
102. Lipzencsicsné Szudárevics	Szabadka, kb. 60 éves
103. Lipai József	Szabadka, 40 éves, finomműszerész
104. Letics	Szabadka
105. Lovászi Ernő	Szabadka, 46 éves, tisztviselő
106. Lutz Károly	Szabadka, optikus
107. Mácskovics Titusz	Szabadka, mérnök
108. Mácskovics Károly	Szabadka, kb. 60 éves, gazda
109. Makai	Szabadka, kb. 18 éves, munkás
110. Makica Géza	Szabadka, kb. 45 éves, mechanikus
111. Malagurszki Szime	Szabadka, banktisztviselő
112. Malisza Géza	Szabadka, biciklijávitó
113. Mamuzsics	Szabadka, kb. 55 éves, kereskedő
114. Marjanovics Máté	Szabadka, vendéglős
115. Mezei Boldizsár	Szabadka, kb. 45 éve
116. Ifjú Mezei Boldizsár	Szabadka, 15 éves, epilepsziás beteg
117. Mezei László	Szabadka, asztalos
118. Mijácski Károly	Szabadka, kb. 56 éves, földműves
119. Miskolci	Szabadka, munkás
120. Mozi Antal	Szabadka
121. Morvai Antal	Szabadka, kb. 46 éves építkezési vállalkozó
122. Nagyhegyesi Félix	Szabadka, kb. 62 éves, kovács
123. Nagy László	Szabadka, kb. 40 éves, tisztviselő
124. Nagyteleki Félix	Szabadka, kb. 62 éves, kovács
125. Nánai Csaba	Szabadka, kb. 45 éves, kereskedő
126. Návai Lajos	Szabadka, 19 éves, munkás
127. Nojcse Géza	Szabadka, kb. 70 éves, boltos, fűszerész
128. Nojcse Gézáné	Szabadka, kb. 55 éves, háztartásbeli
129. Nojcse Etelka (Taupertné)	Szabadka, kb. 40 éves, háztartásbeli
130. Okolisán János	Szabadka, kb. 40 éves
131. Osztrogonác Szime	Szabadka, kb. 58 éves, földműves
132. Palancsar Angya	Szabadka

133. Páncsics	Szabadka, kb. 35 éves, rőfös
134. Papp Gyula	Szabadka, 30 éves, gépészmérnök
135. Papp László	Szabadka, 25 éves tisztviselő
136. Papucsos Mihály	Szabadka, kb. 45 éves
137. Petényi Gábor	Szabadka, 18 éves diák
138. Pojácovics Pál	Szabadka, rendőr
139. Povencki István	Szabadka, kb. 50 éves, vasesztergályos
140. Puhalák ella	Szabadka, 21 éves, tisztviselőnő
141. Pusztai Endre	Szabadka, kb. 29 éves, műszerész
142. Dr. Rabstein Mátyás	Szabadka, tisztí főorvos
143. Rencsényi Mihály	Szabadka, 36 éves, munkás, molnár
144. Rencsényi Sándor	Szabadka, 28 éves, munkás, molnár
145. Rencsik Antal	Szabadka, kb. 40 éves, állami alkalmazott
146. Rök Andor	Szabadka, kb. 50 éves, főispán
147. Lihten István Ferenc	Szabadka
148. Rizsányi Béla	Szabadka, tisztviselő
149. Seif Boldizsár	Szabadka, sapkakészítő
150. Siflis Imre	Szabadka, bíró Becsén
151. Siflis István	Szabadka, rövidáru -kereskedő
152. Sinkovics Gábor	Szabadka, 52 éves, tanár
153. Sipos	Szabadka, állatorvos
154. Sityárovics Emil	Szabadka, városi tisztviselő
155. Szkenderovics Júlia	Szabadka, gazdálkodó, képviselő
156. Snur József	Szabadka, kovács
157. Sós	Szabadka, kb. 13 éves, diáklány
158. Sós	Szabadka, kb. 12 éves diáklány
159. Sóti Nándor	Szabadka,
160. Sztántics Antun	Szabadka, kb. 47 éves, városi tisztviselő
161. Sterlik Péter	Szabadka, szabó
162. Suhajda István	Szabadka, 44 éves, kovács, bogsnár
163. Suldí György	Szabadka
164. Szabó Ciboja András	Szabadka, 29 éves, vasutas
165. Szabó Ciboja, Jenei Rozália	Szabadka, 27 éves, háztartásbeli
166. Szabó Ferenc	Szabadka
167. Szabó Félix	Szabadka, kb. 43 éves, földműves
168. Szabó Gábor	Szabadka, 24 éves, könyvelő
169. Szabó István	Szabadka, kb. 31 éves, cipész
170. Szabó István	Szabadka, kb. 50 éves, fűszerész
171. Szabó István	Szabadka, kb. 25 éves, fűszerész
172. Szabó Miklós	Szabadka, kb. 52 éves, fűszerész
173. Szabó István	Szabadka, 25 éves, kereskedő
174. Szabó Sipos József	Szabadka, 56 éves, szíjgyártó
175. Szalma	Szabadka, leventeoktató
176. Szabó Kálmán	Szabadka, 45 éves, vasutas
177. Szagmajster Gyula	Szabadka, tanár



178. Szánka	Szabadka, kb. 45 éves
179. Szántó Mátyás	Szabadka, kb. 46 éves, géplakatos
180. Szatmári István	Szabadka, kb. 32 éves, munkás
181. Szebenyi Márton	Szabadka, asztalos
182. Szebenyi Vilmos	Szabadka, kb. 45 éves
183. Szeif István	Szabadka, kb. 20 éves, kereskedő
184. Szendrei Béla	Szabadka, 44 éves, kereskedő
185. Szilner Sándor	Szabadka, kb. 35 éves, bognár
186. Szöczi János	Szabadka, kereskedő
187. Szurok János (István)	Szabadka, kb. 48 éves
188. Takács	Szabadka, kb. 28 éves, pilóta
189. Takács Lajos	Szabadka, tanár
190. Takács József	Szabadka, cipész
191. Takács Mihály	Szabadka, cipész
192. Ifjú Takács Mihály	Szabadka, cipész
193. Teleki (Pál György)	Szabadka, 40 éves, borbély
194. Dr. Tillner Ferenc	Szabadka, újságíró
195. Torma Frigyes	Szabadka
196. Tóth János	Szabadka, bognár
197. Tóth László	Szabadka, kereskedő
198. Tóth Mátyás	Szabadka, 34 éves, szűcs
199. Tőke János	Szabadka, városi tisztviselő
200. Török István	Szabadka, kb. 34 éves, fűszeres
201. Troll	Szabadka, kb. 35 éves, lakatos
202. Újvári	Szabadka, kb. 40 éves, mozdonyvezető
203. Ürmös Erzsébet	Szabadka, kb. 25 éves, varrónő
204. Ürmös István	Szabadka, kb. 24 éves, asztalos
205. Varga Károly	Szabadka, tisztviselő
206. Varga Károly	Szabadka, nyomdász
207. Velhesz Gusztáv	Szabadka, 16 éves, diák
208. Vicsi Alojz	Szabadka, 23 éves, vasutas
209. Vukovics Antal	Szabadka, kb. 60 éves, gazda
210. Vukocsi Géza	Szabadka, ipartestületi titkár
211. Zillich György	Szabadka, kb. 53 éves, postás
212. Zöldi Pál	Szabadka, 46 éves MÁV fűtőházfőnök
213. N. N.	Szabadka, anyaországi középiskolás
214. Bajai Antal	Szabadka, munkás
215. N. N.	Szabadka, anyaországi középiskolás
216. Bukovics	Szabadka, 45 éves, rendőr
217. Vörös Ferenc	Szabadka, munkás
218. Bátori Károly	Radanovác, 45 éves, földműves
219. Bakos Ferenc	Radanovác, kb. 22 éves, földműves, munkás
220. Forgó István	Radanovác, kb. 49 éves, munkás, kocsis
221. Fülöp Jakab	Radanovác, kb. 45 éves, földműves

222. Jelaccsics Mihály	Radanovác, 30 éves, földműves
223. Kiss Mihály	Radanovác, kb. 45 éves
224. Kvala Sándor	Radanovác, 50 éves, földműves
225. Ürmös Béla	Radanovác, 23 éves, földműves
226. Farkas István	Palics, kb. 20 éves, földműves
227. Göncő József	Palics, 30 éves, földműves
228. Göncő Szilveszter	Palics, 20 éves, földműves
229. Hatvan Szabanov	Palics
230. Ilgen István	Palics, 52 éves, tisztviselő
231. Ivanics Mátyás	Palics, 50 éves, földműves
232. Kakas Ernő	Palics, 43 éves, kovács
233. Kavcsák József	Palics, 48 éves, cipész
234. Kiss József	Palics, 39 éves, cipész
235. Lampert János	Palics, 40 éves, asztalos
236. Lőrinc József	Palics, kb. 22 éves, földműves
237. Márkis János	Palics, kb. 20 éves, földműves
238. Nagy László	Palics, 30 éves, pincér
239. Nagy Samu	Palics, 79 éves, banktisztviselő
240. Nemes Oszkár	Palics, 59 éves, tisztviselő
241. Puha Miklós	Palics, 31 éves, iparos
242. Ros Ferenc	Palics, kb. 25 éves, kovács
243. Sebestyén Menyhért	Palics, 45 éves, földműves
244. Takács Antal	Palics, 40 éves, utcaseprő
245. Varga Antal	Palics, kb. 40 éves, földműves
246. Varga Mihály	Palics, kb. 20 éves, földműves
247. Varga Sándor	Palics
248. Virág József	Palics, 30 éves, kovács
249. Mukics Béla	Ludas, kb. 35 éves, földbirtokos
250. Elek István	Hajdújárás
251. Elek János	Hajdújárás
252. Erdélyi József	Hajdújárás, 23 éves
253. Erdélyi István	Hajdújárás, 25 éves
254. Kakas Neszton	Hajdújárás
255. Szalma János	Hajdújárás, 34 éves
256. Tamási Lajos	Hajdújárás
257. Lárma	Nosza
258. Lódri	Nosza
259. Lódri veje	Nosza
260. Lódri testvére	Nosza
261. Lódri Dezső	Nosza
262. Nasza Jakab	Nosza, földműves

263. Nácsai János	Nosza
264. Nácsai János fia	Nosza
265. Nácsai János fia	Nosza
266. Mácsai	Nosza
267. Szalma Péter	Nosza, mezőőr
268. Csehák Lajos	Királyhalom, kb. 26 éves
269. Kiss György	Királyhalom, kb. 70 éves
270. Krekuska Mazyás	Királyhalom, kb. 26 éves
271. Szabados Mihály	Királyhalom, kb. 45 éves
272. Szabados Mihály, Ferenc	Királyhalom, 19 éves, tanuló
273. Szabados János	Királyhalom, kb. 21 éves, kereskedő
274. Berecki Gábor	Somsics-tanya, kb. 35 éves, földbirtokos
275. Huszár Mihály	Bács-Palánka, /Doroszlón született/ 59 éves földműves, Vitéztelep
276. Huszár János	Bács-Palánka, /Doroszlón született/ 35 éves földműves, Vitéztelep
277. Huszár József	Bács-Palánka, /Doroszlón született/ 16 éves földműves, Vitéztelep

## BAJMOK

A bajmoki tragikus megtorlás eseményeire vonatkozóan nem végeztünk külön kutatómunkát. Ezt elvégezte helyetünk Mojzes Antal helytörténész. A szerző engedelmével, így rövid ismertetést adunk a bajmoki megtorlásról.

Az 1941. évi őszi magyar népszámlálás adatai szerint a községnek összesen 10.666 lakosa volt, ebből 4.404 magyar nemzetiségű, a görögkeleti vallásúaknak kimutatott szerbek pedig összesen 552-en voltak. A horvátokat és bunyevácokat nem jelezték külön nemzetiség szerint. Ők, a magyarok és németek, vannak tulajdonképpen a római katolikusokra vonatkozó kimutatásban, akiknek számát összesen 10.396-ban tüntették fel. A református hitet vallók száma mindössze 70, az evangélikusoké pedig 15 volt. Az összeírás szerint a németek száma a községben 1934 volt, a szlovákoké pedig mindössze 7.

A háborús bűnöket kivizsgáló bizottságnak a magyar hadsereg 1941. évi áprilisi bevonulásáról készített feljegyzésében nem találtuk meg Bajmok községet, tehát ezen a helyen, ahova a magyar csapatok 1941. április 12-én vonultak be, nem került sor semmilyen incidensre. A háborús bűnösökre vonatkozó elaborátumban csak egy bajmoki nevért találtuk meg. Mojzes Antal azonban ennek az anyagnak a deportációkra vonatkozó részében megtalálta az egyik helybeli, bizonyos Paja Lukić 1945 áprilisában adott nyilatkozatát, aki még 20 magyar, illetve német helybeli lakos állítólagos bűnösségét hangoztatta, akiknek többsége a helyi közigazgatásban dolgozott. Közöttük volt Hegeđűs Lénárt esperes plébános is. Az említettek közül ketten német nemzetiségűek voltak. Mindenesetre egy teljesen bizonytalan értékű nyilatkozat alapján a községben 20 háborús bűnöst találtak. Felelősségük fokáról azonban egy mondatot sem találtunk.

A helyi németek ismertek voltak szorgalmukról, minden tekintetben a többi lakossal szemben, kölcsönös volt a megbecsülés. Szorgalmuk révén nagy többségükből a település módosabb lakói lettek. 1935-ben Bajmokon is megalakult a Kulturbund, amely a németek többségét bevonta soraiba. Hitler hatalomra jutása után többségükben elfogadták a nemzetszocialista eszméket. A fiatalok egy része belépett a német sorkatonaság soraiba, de nem volt kevés azok száma sem, akik önkéntesen az SS egységekbe léptek. A háborús években fokozatosan megromlottak a nemzetiségi viszonyok, egyrészt a németek, másrészt a többi nemzetiségekhez tartozó őslakosság között.

A felszabadulás előtt Szabadka környékén már harci tevékenységet folytatott az 1944 augusztus végén megalakult szabadkai partizánosztag Jovan Mikić-Spartak vezetésével.

Szeptember elején Bajmokra érkezett egy német SS különítmény, azzal a feladattal, hogy a környéken kibontakozó partizánmozgalmat felszámolja. Ez az alakulat rövid idő alatt le is tartóztatott 40 olyan személyt, akikről feltételezték, hogy kapcsolatban van a partizánmozgalommal. A letartóztatottak nagy része bajmoki, továbbá tavankuti, györgyéni és szabadkai lakos volt. Azonnal megkezdődtek a kihallgatások, de a letartóztatottakra semmit sem tudtak rábizonyítani, bár jórészüknél kapcsolata valóban volt a partizánmozgalommal. A lakosság is egyöntetűen kiállt mellettük. Azért 1944. október 7-én és 8-án a letartóztatottakat kiengedték a bajmoki rendőrállomás épületéből. Ezután a lakosság soraiból a következő napokban sokan emlegették a közmondást: „Jótét helyébe jót várj.”

A hadihelyzet gyorsan változott. 1944 szeptemberében értesítették a háborús években ide telepített bukovinai székely magyarokat, hogy hagyják el a települést és meneküljenek nyugat felé. Ugyanígy szeptember 4-én a bajmoki németeket is rádió útján fel szólították, hogy hagyják el a helységet. Megkezdődött a menekülés. Csak igen kevesen maradtak a németek közül. Ugyanígy a csángók is, egy-két család kivételével, elhagyták a falut.

Közben 1944. szeptember 22-én több bajmoki bunyevác polgár jelenlétében a tavankuti úton Nikola Babić gazdálkodó tanyáján megalakult a bajmoki illegális népfelszabadító bizottság, amelynek elnöke maga Nikola Babić gazdálkodó lett. Szabadka október 10-én szabadult fel. Bajmokra azonban október 15-én egy magyar lovasezred csapatteste érkezett. Erről semmit se tudva, a tavankuti partizán bázisból, egy harci tized, szovjet előőrsokkal megerősítve, ezen a napon be akart hatolni a faluba, de nagy magyar ellenállásba ütköztek és rövid harc után visszavonultak.

A lovasezred másnap elhagyta a helységet, és az utolsó visszavonuló egység, a magyar honvéd utászok október 19-én délután 16 óra körül vonultak át a falun. Két órával később már be is vonultak a Vörös Hadsereg második ukrainai frontjának katonái. A bevonulás minden incidens nélkül történt, csak az orosz katonák lövöldöztek. A bunyevác lakosság körében nagy volt az öröm és a lelkesedés, a magyar és német lakosság azonban teljes bizonytalanságban és félelemben várta a fejleményeket.

Október 20-án mintegy 30 főből, főleg bajmokiakból álló partizándandár vonult be a faluba, azzal a jelképes céllal, hogy a lakosság előtt demonstrálják a falu felszabadulását.

Ugyanaznap érkezett Bajmokra a partizánegységek által kinevezett helységparancsnok Bosko Vasilic és helyettese, Djuro Knežević is. Ezen a napon azután megalakult a

helyi népőrség is, bár hivatalosan az 1944. október 23-i ülésen szerepelt napirendi pontként a megalakulása. A népőrségnek 30 tagja volt. Ezen az ülésen alakult meg hivatalosan a helyi népfelzabardító bizottság is, elnöke Nikola Babić gazdálkodó lett, titkára Stana Urbanovski Kulić, pénztárnoka pedig Stevan Marković-Pubi. A népbizottságnak rajtuk kívül még 22 tagja volt. Természetesen közöttük nem volt egyetlen magyar sem. A helyi népfelzabardító bizottság következő ülésein sorra felmondtak az eddigi helyi adminisztráció magyar nemzetiségű tisztviselőinek.

A terror Bajmokon alapjában véve már 1944 október 21-én megkezdődött, amikor mintegy 30 magyar és német nemzetiségű polgárt tartóztattak le. Közben idevezényelték a „tisztogatások elvégzésére” a 8. Vajdasági Brigád 3. zászlóalját. Hogy a bajmoki vérengzésben részt vett-e az egész 3. zászlóalj, azt teljes pontossággal nem tudjuk megállapítani, mivel a brigádot november 3-án (a bajmoki vérengzést követő napon) a batinai frontra irányították. Az egyik, a brigádról készült monográfiában adatokat találunk arra vonatkozóan, hogy az egységet november elején hamar utolérte a 3. zászlóalj második százada is. Alaposan feltételezhető tehát, hogy ez a század végezte el a bajmoki vérfürdőt. Ehhez még hozzá kell tenni a negyedik vajdasági brigád egy századát, amely ezekben a napokban ugyancsak Bajmokon volt „pihenőn”. Áldozataik létszáma 140 volt.

És hogy ki volt, illetve ki parancsnokolt közvetlenül a bajmoki tragikus megtorlás végrehajtásánál, erre feleletet találunk Matuska Márton könyvében, amely szerint egyes tanúkat, akiknek sikerült kiszabadulniuk, egy Čedo nevezetű tiszt hallgatta ki és ennek a neve látható azon a dokumentumon is, amelyet a szabadon bocsátottak frászként kaptak. Ha ezt vesszük alapul, és alaposan áttanulmányozzuk a brigád harcosainak névsorát, megállapíthatjuk, hogy az illető a harmadik zászlóalj második századának parancsnok-helyettese és politikai biztosa volt, teljes nevén Zivan Ilkić Čedo.

A már említett kb. 30 bajmoki letartóztatott néhány napig a helybeli községi börtönbe volt bezárva. Itt különösen Herceg Ilonát, és Cindel Lajost, a falu addigi bfráját bántalmazták. Ilonát különösen Stana Urbanovski Kulić bántalmazta szadista kéjjel. A foglyokat azután parasztszekéren Szabadkára szállították, erről azonban frásos dokumentum nincs. Közöttük volt Cindel Lajos Lojzi bfró, Nóvics Gábor, Novics István, Kókai Pál, Kollár József ékszerész, Kollár Péter mészáros, Herceg Ilona tanítónő, Jeszenszki Ernő gyógyszerész, egy Kojo nevű rendőrtiszt és még sokan mások. Nem jutottak el azonban Szabadkáig, mert a koponyai rétnél többet lemészároltak közülük. Közöttük volt Herceg Ilona, aki a faluban a magyar érában főleg humanitárius tevékenységet fejtett ki. Csak a Kojo nevezetű csendőrtisztnek kegyelmeztek meg, aki még a felszabadulás előtt kapcsolatba lépett a partizánokkal, és több jelentős szolgálatot tett nekik. Azokat, akiket az említett helyen nem végeztek ki, később Szabadkán rögtönítélő bfróság elé állították, és több más szabadkai és környékbeli egyénnel együtt mindannyiukat kivégezték.

A helybeli razzia méretei sokkal nagyobbak voltak, mint ahogyan eddig tudni véltük. A hatalomátvételt követő napokban egy szigorúan bizalmas frás érkezett a község házára, azzal az utasítással, hogy ki kell vizsgálni a nem szláv lakosság magatartását a megszállás éveiben. Bár mindezt szigorúan titokban tartották, a bunyevác lakosság körében elterjedt a hír, hogy hamarosan razzia lesz Bajmokon. Sőt, voltak olyanok is, akiknek sikerült betekintést nyerniük a helybeli népfelzabardító bizottságon elkészített



hosszú listába, ahol feltüntették mindazok nevét, akiket a halálba akartak küldeni. Akadtak becsületes, bátor emberek, akik figyelmeztették ismerőseiket, hogy meneküljenek el még idejében. Ezt egyesek meg is tették. Volt, akinek sikerült eljutnia Madarasra. Egy bátor asszony, név szerint Rókus Katica, fogatos kocsin hordókba rejtve néhány embert átvitt Bácsalmásra, ahova a magyar időkben gyakran szállított árut. Az adatok összegyűjtése és a lajstromok összeállítása Liza Dejanović tanítónőnél, Nikola Babić gazdálkodónál, Joža Mirkovićéknál, Ivan Benes papnál, a plébánián és másutt is folyt. Az összegezett névsort a népfelszabadító bizottsághoz juttatták el.

A helyi népfelszabadító bizottság 1944. október 31-én megtartott ülésén ki is neveztek a „népbíróságot”, amely egyben a rögtönítélő bíróság szerepkörét kapta. Tagjai lettek Pero Dulic ügyvéd, Marko Kujundžić és Ive Pinković.

Ilyen előkészületek után még ezen a napon megkezdődött a hajtóvadászat a bajmoki magyar és német férfiak után. Minden partizán mellé egy-egy bajmoki került, aki lehetett a népbizottság tagja, vagy valamelyik aktivista is. Mindenkit a községházára tereltek. A falu határában dolgozókat is ide hajtották. Aki esetleg elrejtőzködött, az a legtöbb esetben megmenekült.

A kivégzésekről a helyi népfelszabadító bizottságnak határozatot kellett hoznia. Ezt az ülést, amelyen Nikola Babić elnökölt, 1944. november elsejére hívták össze. Fennmaradt egy dokumentum, amelyből csak azt lehet megállapítani, hogy kik vettek részt az ülésen, de a napirendet olyan fondorlatosan állították össze, hogy semmilyen áru-nyom ne maradjon. Ezen az ülésen döntöttek a vérengzés megkezdéséről.

A helyi népfelszabadító bizottság ülése után a jelenlevő tagok átmentek a Berger-féle iskolába, ahol addig az ide hurcoltakat tartották fogva. A tornateremben egy hosszú asztalhoz ültek a bizottsági tagok. Egyenként vezették elébük az ártatlan áldozatokat. Az egyik visszaemlékező – aki közöttük volt, de sikerült kiszabadulnia – később elmondta, hogy akire kimondták a halálos ítéletet, azt egy másik terembe vezették, s akinek megkegyelmeztek, azt azonnal hazaengedték.

Egy másik tanú, Juhász Lajos-Caja hasonlóképpen mondta el e történetet. Megerősítette, hogy a tornateremben az ítélezők a hosszú asztalnál húszan vagy harmincan lehetek, tehát a helyi népfelszabadító bizottság szinte minden tagja jelen volt. Szemben a bejáratú ajtóval ült egy partizán tiszt is, aki az áldozatoknak kérdéseket tett fel, és erre válaszolni kellett. Kezében egy papírlap volt, valószínűleg az a lista, amelyet előre elkészítettek. A tiszt a néhány szavas kihallgatás után rövidesen csak annyit mondott, hogy „haza” vagy pedig, hogy „a másik szobába”. Ez utóbbi azt jelentette, hogy az illető halálra van ítéelve.

Sajnos máig sem tudtuk megállapítani, hogy ki volt az a partizán tiszt, akinek szavától függött, hogy valakit hazaengednek vagy pedig a másik szobába kísérnek. Hozzá kell azonban fűznünk, hogy a jelenlevő népbizottsági tagok közül egyesek több esetben kiálltak olyanokért, akiket az illető tiszt a másik terembe akart küldeni. Ezek a legtöbb esetben megszabadultak. A tiszt valószínűleg a 8. brigádhoz tartozott, vagy pedig az újonnan alakított OZNA tisztje lehetett. Itt említenénk még meg, hogy a 8. Vajdasági Brigád parancsnoka Milan Korica-Kovačić volt, akit később néphőssé avattak. Az első zászlóalj parancsnoka pedig Lazar Marković-Čadja. Mindezeket is felelősség terhelte a bajmoki vérfürdőért. Ugyanígy az újonnan alakult szabadkai OZNA-főnököt Svetozar Kostić-Čapot is. A 8. brigád 3. zászlóaljáról már szóltunk.

A helyi népfelzabardító bizottság említett ülésén, határozatot hoztak a kivégzések végrehajtásának a helyéről is. Pero Dulić ügyvédnek a falutól nem messze volt néhány hold földje, és ennek egy meghatározott részét följánlotta erre a gyalázatos munkára.

Ezután a jelenlévő tagok átmentek a Berger-féle iskolába, és a többit már tudjuk. A közös sírokat a tájékozatlanok is könnyen megtalálják.

Más tanúk úgy emlékeznek, hogy mindezek, tehát a kihallgatások és a halálos ítéletek kimondása, a községházán játszódott le, amelyet egész idő alatt erős őrség vett körül. Arról, hogy kit küldenek a halálba, Nikola Babić elnök döntött, akinek kezében volt a hosszú lista és akiről kifelé intett, az szabad lett, akinek pedig a tanácsterem felé kellett mennie, azt a halálba küldték.

A mellette ülő Josa Kajić azután egy külön papírlapra feljegyezte azok nevét, akik a tanácsterembe kerültek. A szabadkai történelmi levéltárban van egy iratborító, a következő felirattal: „A Bajmokon 1944-ben kivégzettek névsora”. Az iratfedélből azonban hiányzik a dokumentum. Ezt minden bizonnyal időben megsemmisítették. Így történetesen ez máshol is, azért ütközik rendkívül nagy nehézségekbe a kivégzettek lajstromának összeállítása.

Az elítélteket egyesek szerint a tornateremben tartották fogva miközben kínozták is őket. Ebben külön kitűnt az emberi mivoltából teljesen kivetkőzött Stana Urbanovski-Kulić partizán asszony. Ő a legrafináltabb módon kínozta a védtelen férfiakat. Az áldozatok ugyanis akkor már dróttal voltak összekötözve.

Itt kell még megemlíteni, hogy Bajmokra a kivégzésre hoztak még a vészbírótság elé gyögyéni, madarasi, pacséri és tavankuti személyeket is. Ezeket a környező tanyákon gyűjtötték össze. A madarasi tanyákról a feltevések szerint a következő személyek lettek kivégezve: Rickert Anton, Schnejder Pál, Nol Hansz, Papp Péter, Juhász Sándor, Orosz János, a 16 éves Sapper Jakob, Wejhand Mihály és Bartusz János vasutas.

Matuska Márton, könyvében ugyancsak megemlíti, hogy a pacséri magyarok egy részét is Bajmokon végezték ki, kb. 30 személyt. Matuska fel is sorolja többük nevét. Feltételezik, hogy néhány tavankutit is kivégeztek Bajmokon.

A vizsgálati napok idején az egész községben rémület uralkodott. A befogottak hozzátartozói közül sokan reménykedtek, hogy szeretteik majd mégis kiszabadulnak, hiszen tisztában voltak vele, hogy az égvilágon semmilyen bűnük nincs.

Közben azonban a razzia tervezői és végrehajtói: a vészbírótság, a helyi partizánok, az itt állomásozó többi partizán és a községi aktivisták, tervszerűen készültek a szörnyű mézszárlásra és két napon át ásatták Dulić ügyvéd földjén a tömegsírokat. Erre a munkára a helyi cigányokat alkalmazták.

A bajmoki vérfürdő napján, vagyis 1944 november 2-án a községi helyőrség parancsnoka nem tartózkodott a faluban, csak helyettese, Djuro Knežević eszélték róla, hogy a fasiszták kivégezték szüleit és testvéreit és emiatt lett ő a bajmoki tömegmézszárlásnak az értelmi szerzője. Knežević egyébként Čopnak is hívták, mert az egyik lábára sánta volt.

1944. november 2-án este zuhogó esőben a megkínzott, összevert és halálraítélt embereket felsorakoztatták a községháza udvarán, erős partizánfelügyelet alatt. Négyes sorokban kellett felsorakozniuk és egymáshoz drótozták vagy láncolták őket. Így indult el az ártatlanok menete, a Zombori úti vesztőhelyre. Amerre elhaladtak, partizánőrségek voltak felállítva.

Egyes adatok szerint a halálraítéltek közül mielőtt a menet elindult volna, az egyik helybeli szerb, Josa Mirkovič megmentette rokonát, Lehotkai Jánost. Menet közben az egyik halálraítéltnak sikerült kihúznia kezét az összehajtogatott drótból, de lelőtték.

A gépfegyver-sortüzek este fél tíz tájban kezdődtek és hosszan tartottak. Ezután a bajmoki aktivisták és a kivégző osztag tagjai vékonyan földet dobtak a három sírgödörre és mint akik jól végezték dolgukat, visszatértek a faluba. Soha sem tudódott ki, hogy az áldozatok közül sikerült-e valakinek megmenekülnie.

Minden elcsendesedett, a gyilkosok visszatérésük után kisebb fajta ünneplést tartottak. Volt lakmározás, eszem-iszom, pálinka, bor és paprikás.

A lakoma után másnap a partizánok vonatra ültek, és elhagyták a falut. A 8. brigád elindult a frontra. Ezt az egységet november 16-án a bezdáni erdő környékén légitámadás érte. A támadásban 7-8 német Stuka és Messerschmidt vett részt. A német légitámadás legsúlyosabban a 3. zászlóaljat érte, amelynek 10 harcosa elesett, tízen pedig súlyosan megsebesültek. Az elesettek között volt a 8. Vajdasági Brigád 3. zászlóalja második századának parancsnokhelyettese és politikai biztosa, a bajmoki vérengzés katonai parancsnoka, Zivan Ilkič-Čedo is.

A bajmoki áldozatok: Berkes István, Bíró András, Bajza fivérek, egy Barakovics nevű személy, Batócki János, Bosnyák József, Cindel Károly, Cindel Elek, Cindel Lajos-Lojzi bíró, Cindel Ferenc, Cindel István, Dér Péter, Dudás nevű személy, Dulity Péro, Csöke János, Fremond György, Pfeiffer Gábor, a határon lett lelőve, Gál János, Halász József, Halász Károly, Harton István, Herceg Ilona, Herceg János, Hegyi, Kishegyesi, Hegyi Lajos, Horváth Lajos, Jámbor Sándor, Kollár Péter, Kollár József, Kiss József diák, 16 éves, Kardal Pál, Kókay Pál-Palcsi, Kókay József, Kókay Károly földműves, Kirschenmayer géplakatos, Kirchenmayer István, Kirchenmayer Nándor, Kocsis János, Kollár Rudolf, Körmöci Péter, Jeszenszky Ernő gyógyszerész, Lengyel János, Lehotkai Ferenc, Lehotkai János, Lengyel Károly, Makai István, Makai Pál, Margit József, Molnár Naugebauer Antal, Nagy Pál, Novits István, Novits Gábor, Ódry Máté, Polyák Károly, Polyák János, Sevarac (Óvári) Péter, Romoda Lajos, Ruth János, Steinbach Mihály, Sauer Béla, Schoffhauzer József községi esküdt, Schoffhauzer (Szamosvári) József földbirtokos, Schoffhauzer Jenő, Sevarac Nikola, Sudár Béla, Szakács József, Szakács István, Stirlich nevű ékszerész, Téglás Béla, Trenka Péter, Zajác Mihály, egy Pető nevű felvásárló, Polyák Ferenc, Paor Péter, Szél Kálmán, Szőke Károly, Olmann István, továbbá egy Olmann nevű személy, egy Macsai nevű személy, Szmolenszki István, Schneider Pál, Juhász Sándor, Orosz János, Bartus János, a madarasai tanyákról, egy bunyevác béres a Nolléktól és Papp Péter. A bajmoki németek közül a következők lettek a razziában kivégezve: Amstadt Johann, Bayer Johann, Dschida Stefán, Frech Anton, Holczaker Francz, Illi Mathias, Khon Anton, Khon Francz, Kolár Ferenc, Kollár Stefán, Kungl Mihael, Kunzer Thomas, Mayer Jakab, id. Mayer Jakab, ifj. Mayer Martin, Mayer Johann, Mila Johann, Müller Martin, Nagl Andreas, Noll Johann, Penz Josef, Pffeipffer Paul, Pffeipffer Francz, Dr. Raidl Josef, Rickert Anton, id. Rickert Anton, ifj. Rickert Mathias, Ritscher Anton, Ritscher Heinrich, ifj. Ritscher Martin, Schaner Peter, Rupek Mathias, Seitz Stefan, Schüler Georg, Schneider Francz, ifj. Schneider Hans, Schneider Paul, Schneider Johann, Schön Michael, Schopper Jakab, mindössze 16 éves volt, Schprenz Lorenz, Walter Anton, id. Walter Anton, ifj. Weichand Michael, Weiner Franz, Wettstein Ferenc, Wettstein Michael, Wolf Andre-

as, Wolf Barbara, Wolf Gabriel, Zettl Adam, Zettl Franz, Zettl Heinrich, Sianetcz István. Feltételezhető, hogy a lista kiegészítésre szorul.<sup>68</sup>

Az áldozatok közül a háború után a következőket nyilvánították holttá: Polyák János, Kollár József, Lengyel Károly, Polgár Károly, Takács József, Sefhauzer Jenő, Kirhenmajer István, Lehotkai Ferenc, Dér Péter, Pap Péter, Stejnbah Mihály és Negebauer Antal.<sup>69</sup>

## PACSÉR

Noha a falu közigazgatásilag nem kötődik Szabadkához, a pacsériak Bajmokon történt kivégzése miatt itt teszünk róluk említést.

Cseres Tibor, Matuska Márton kutatásai alapján a községben 1941 áprilisában történt tragikus eseményekről azt írja, hogy a magyar csapatok bevonulása utáni napokban a községben 16 szerb ellenálló esett el. A háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottságnak, a „Bevonulás” című részletes elaborátumában Pacsér községre vonatkozólag azonban az áll, hogy a magyar katonaság április 11-én vonult be a községbe és minden ok nélkül – mivel nem volt semmilyen ellenállás – másnap valóságos vérengzést rendezett, amelynek 82 helybeli szerb polgár esett áldozatul.<sup>70</sup>

A két szám közötti különbség nyilvánvaló. Cseres Tibor adatait a túlélők visszaemlékezései alapján közölte. A mi kutatásaink során is előfordult más helységekre vonatkozólag is, hogy a túlélők által közölt számok eltérnek az ankébizottság által feltüntetett adatoktól. A legtöbb esetben azonban, ahol sikerült ilyen módon összehasonlítást végezni, megállapítottuk, hogy a bizottság adatai enyhén szólva megbízhatatlanok. Fontos adalék még Pacsér községre nézve, hogy az ankébizottság az itt történekről megállapítja, az említett vérengzést a magyar katonák hajtották végre és egy szóval sem említik, hogy ebben a helybeli magyar lakosok, illetve a nemzetőrök is részt vettek volna. A fegyveres nemzetőrség megalakítására és a rendfenntartó tevékenységre egyébként alig kerülhetett sor, mert a magyar csapatok április 11-én lépték át a határt, és néhány órán belül már a községben voltak. Mindezek ellenére azonban a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság által a háborús bűnöskökről készített listán 11 pacséri magyar polgár nevét tüntették fel. Nevük a 418-as és 429-es számok között szerepel. A nevek mellett feltüntették a feljelentőlapok számát, de hogy lényegében mi is volt a bűnük, az egyiküknél sincs pontosan megfogalmazva. Legtöbb esetben ilyen megjegyzést olvashatunk: az ítélet végrehajtva, ami annyit jelenthet, hogy rövid úton, minden bírósági eljárás nélkül kivégezték őket.<sup>71</sup>

S mi történt 1944 őszén a megtorlás napjaiban? A partizánok bejövetele után azonnal megkezdték az emberek összefogdosását. Tömegesen hurcolták őket Bajmokra. A határban is összeszedték az embereket, még azok nagy részét is, akik nem voltak helybeliek, és kukoricatorési munkát vállaltak a községben. Így történt azután, hogy ezek jó része is áldozatul esett a terrornak. Nem egy pacséri magyar polgárt szólítottak fel ezenkívül, hogy jelentkeznie kell Bajmokon.

A pacsériakat egy iskolába terelték, ahol majdnem megfulladtak, annyira össze voltak zsúfolva, de az ablakokat nem volt szabad kinyitni. Ezután 15-ös csoportokban vit-

ték őket kihallgatásra, egyeseknek felírták a nevét. A kihallgatásról visszatérők azon tanakodtak, kinek jobb: azoknak, akiknek a nevét feljegyezték, vagy akikét nem.

Elfogtak három magyar katonaszökevényt is, majd az iskolába hoztak még egy csoport összekötözött embert, a madarasiakat. Hamarosan kiderült, hogy akiknek a nevét felírták, az a halálos ítélet kimondása volt, mert ezek mind odavesztek. A többieket elengedték.

S kik voltak az ítéletvégrehajtók, az élet és halál urai? A pacsériak egyik „bfrája” a már említett 8. vajdasági rohambrigád 3. zászlóaljának politikai biztosa volt, akit a tanúk Čedo néven emlegetnek.<sup>72</sup> S kik vállalkoztak erre a dicstelen szerepre, a helybeli szerb polgárok közül? Sajnos, a pacséri Első Népfelszabadító Bizottság jegyzőkönyvei elvesztek, s így nem tudtuk megállapítani, hogy a szerbek közül kiket választottak be a háborús bűnöket kivizsgáló külön albizottságba, pedig ezek voltak lényegében a vérengzések fő felelősei. Így volt ez egyébként mindenhol, ahol a véres események lejátszódtak.

A tanúk az egyik fő felelősnek Ivo Ivković hentest tartották. A kihallgatások során ő intett a fejével, hogy kit hova kell besorolni. A halál alig kerülte el Kovács János helybeli plébánost. A tömeges kivégzést a Bajmok felé vezető úton hajtották végre, a 8. vajdasági brigád 3. zászlóaljának katonái. Három tömegsír keletkezett. Később, hogy leplezzék a tömegmészárlás helyét, itt akácerdőt telepítettek.

S mennyi volt az áldozatok száma? Az egyik tanú, Kojtár Károly véleménye szerint 30 férfit vihettek Bajmokra, de nemcsak pacsériakat, hanem törőmunkásokat is, és felsorolja egyesek nevét is, akik odavesztek. A tanú kétségtelenül kevés számot említett, Cseres Tibor ezzel szemben könyvében 200 pacséri áldozatról írt. De lássuk csak, mit jegyeztünk ki a katonai közigazgatási anyagából: a szabadkai katonai parancsnokság által elkészített nyilvántartásból az derül ki, hogy Pacséron 1941-ben összesen 3.300 magyar polgár élt, 1944. november végén, amikor a kimutatást elkészítették, 3.203-an voltak, tehát 97-el kevesebben.<sup>73</sup>

Ha feltételezzük is, hogy a háborús bűnösök listájára 11 személy került, akkor is nyilvánvaló, hogy az áldozatok túlnyomó többségét teljesen ártatlanul küldték a halálba.

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Szövetsége szabadkai helyi szervezetének történelmi bizottsága eddig a következő pacséri áldozatok nevét gyűjtötte össze.

1. ifj. Bárdi Sándor
2. Berkó Károly
3. Cindel, földműves
4. Cindel, földműves
5. Csányi József
6. ifj. Csányi József
7. Éri Sándor, nagybirtokos
8. Jankó Károly
9. Kocsis
10. ifj. Kocsis
11. Körmendi
12. Körmendi



13. Körmöci, földműves
14. Lázár Dánivel, földműves
15. Lengyel Lajos
16. Palágyi Lajos, 39 éves, földműves
17. Pál János, 40 éves, kereskedő, Horgoson élt
18. Szabó Lajos, sánta volt
19. Szabó Mihály
20. Szemesi Károly (Tusi)
21. Szép Ferenc

Az áldozatok korántsem teljes névsorát összehasonlítottam az állítólagos helybeli háborús bűnösök listájával, megállapítottuk, hogy egyikük neve sem volt feltüntetve ezen a lajstromon, tehát a felsoroltaknak semmilyen bűnük nem volt.<sup>74</sup>

Persze nagy igazságtalanság lenne, ha nem említenénk meg az ellenpéldákat, vagyis azt, hogy hogyan mentettek meg szerb polgárok magyar nemzetiségű egyéneket, barátait, szomszédait a halál torkából.

Bajmokról szólva pl. két pacséri szerb polgár cselekedetét említhetjük meg. Amikor is a pacséri magyar polgárok egyik csoportját fegyveres kísérettel Bajmokra hurcolták, két helybeli szerb nemzetiségű lakos, egy férfi és egy nő, rosszat sejtve, parasztszekérré ülve Bajmokra hajtott. A férfit Novak Dojicnak hívták, a nőt pedig Drenka Berbericnek. Férjét 1941-ben agyonlőtték, a magyar szomszédai azonban a háború éveiben mindenben segítségére voltak. A két szerb polgár együtt érkezett Bajmokra az oda beidézett Kojtár Károllyal és édesapjával. Őket azután kimentették az élet és halál urának, a 8. brigád 3. zászlóalja politikai biztosának karmaiból, aki végülis Kojtár Kálmánnak és édesapjának adott egy írást, hogy visszatérhetnek Pacsérra és magukkal vihetik lovaikat is.<sup>75</sup>

## TAVANKUT

Tavankuton 1941 áprilisában a magyar csapatok bevonulása minden incidens nélkül ment végbe és a későbbi napokban sem volt lövöldözés. A háborús bűnöket kivizsgáló bizottságnak az 1941. évi áprilisi magyar bevonulásra vonatkozó elaborátumában Tavankutról említés se történt. Az 1942. évi januári hideg napok is elkerülték a községet. A háborús bűnösök lajstromán sem szerepelt egyetlen helybeli polgár neve sem. Ennek ellenére 1944 őszén ebben a kis községben mégis vér folyt.

Tavankut kisközséget az 1944. évi őszi magyar népszámlálás nem mutatta ki külön helységgként. Ugyanúgy a katonai közigazgatás helységenkénti népszámlálási kimutatásában sem tüntették fel, valószínűleg Szabadkára vonatkozó adatokba számították be az itteni lakosság létszámát.

A tavankuti 1944. évi őszi eseményekről egyenlőre csak Fejfer Ilona szabadkai lakos visszaemlékezéseire támaszkodhatunk. A nyilatkozó, férjével együtt még a felszabadulás előtt Magyarországra akart menekülni, de végülis szülőfalujában, Tavankuton maradtak, s ott várták be a rendszerváltozást. Néhány nap múlva robbanásokra ébredtek. Az ablakon kinézve látták, hogy az utcán mintegy 20 főnyi összekötözött csoportot kísértek be a szomszédos laktanya épületébe. Közöttük volt Berger tisztelendő, aki

papi ruhában haladt a többiek között. Felismerték még Rica István földbirtokost is. Később hallották, hogy Rica István birtokost és Berger tisztelendőt egy kocsi után kötözve vonszolták, így kínozva őket halálra. A többiek sorsáról azonban semmit sem tudtak meg.<sup>76</sup>

A Tavankuton történekről több nyilatkozó nem akadt, pedig vannak, akik még tudnának valamit mondani, ők azonban továbbra is hallgatnak. Majd a további kutatásaink során talán fény derül arra is, hogy mi lett a többi ember sorsa, sikerült-e egyeseknek megmenekülniük, vagy pedig mindannyiukat elnyelte valamilyen tömegsír.

A szabadkai történelmi bizottság a következő áldozatok nevét gyűjtötte össze:

1. Balázs Márton
2. Baumgartner György, kb. 37 éves
3. Berger Antal, katolikus pap
4. Birkás István Rica, földműves
5. Blende
6. Bosnyák András
7. Bosnyák Péterné, Csikéria
8. Búza Sándor, földműves
9. Cseszko István
10. Darabos István, 44 éves, földműves
11. Elter Lajos
12. Faltum Jeromos, földbirtokos
13. Gubina György, Felső
14. Halász Vince
15. Hegedűs András
16. Herger Miklós
17. Hevesi Simon
18. Kincses József
19. Kiss József
20. Kiss Miklós
21. Kovács János, kovács
22. Kovács János, Mérges, földműves
23. Májer József, gazdálkodó
24. Miskolci Imre, Felső, 38 éves, földműves
25. Miskolci Vincze
26. Nyáradi Gáspár, Felső kb. 43 éves
27. Papp Gáspár, Mérges, földműves
28. Papp Sándor, Mérges, földműves
29. Pavica Pál, Csikéria kb. 43 éves
30. Pletl Antal, kb. 40 éves
31. Perle András, Felső
32. Szerencse Neszti, földműves
33. Tószemberger Antal, kb. 62 éves, földműves
34. Tuszity Károly, kb. 40 éves
35. Tuszity István

36. Tuszity József
37. Vakula Mihályt, kb. 40 éves, bognár
38. Vidity Miklós
39. Wejchand Ádám, szül. Bácsalmás kb. 59 éves, földműves
40. Vejnhard György, szül. Bácsalmás, kb. 35 éves, földműves

## NAGYFÉNY

Ebben a közigazgatásilag Szabadkához tartozó kisközségben is megalakult a főleg magyarokból álló nemzetőrség, amelynek Kiss Antal helybeli lakos volt a parancsnoka. A nemzetőrség biztosította a rendet. Nem is volt semmilyen összetűzés a helybeli szerb telepes lakosság és a magyarok között, mivel a telepesek kinyilvánították békés szándékukat. Senkinek sem jutott eszébe, hogy ellenálljon az előrenyomuló magyar katonaságnak, amelynek megérkezése minden pillanatban várható volt. Úgy látszott, hogy a bevonulás is minden zavaró esemény nélkül megy végbe. Ekkor azonban a faluban eldőrdült egy puskalövés. Vannak, akik azt állítják, hogy egy magyar érzelmi helybeli bunyevác polgár, afeletti örömeiben, hogy megérkeztek a magyarok, a levegőbe lőtt. Ekkor kezdődött a tragédia, amelynek ártatlan áldozatai is voltak. Feltehetőleg a bevonuló csapatok parancsnokának ügyetlensége, vagy, mondjuk ki: bosszúvágya miatt. Elsőnek kivégezték a helybeli sportpályán gyanútanul gyakorlatozó 5 fiatalembert, akik közül kettő magyar nemzetiségű volt. Ezt követte a Marjanović-család meggyilkolása. Mindez azonban még nem volt elég. A falu telepes lakosságának majdnem a felét a faluszélre terelték. Horváth László alezredes tömegmészárlásra készült. Az utolsó pillanatban érkezett ide. Kiss Antal és bátor fellépésével megmentette a halálraítélteket. Életével garantálta, hogy a helybeli telepes polgárok békés szándékúak, nem csetnikiek, és nincsen fegyver náluk. El is végezték a motozást, és valóban nem találtak senkinél fegyvert, bár utólag az egyik polgár bevallotta Kissnek, hogy Browning pisztoly volt nála, de a motozáskor nem találták meg. Szerencsére, mert ez bizonyára kiváltotta volna a tömeges tragédiát.

Jellemző, hogy a háborús bűnököt kivizsgáló bizottság feljegyzésében nincs említés a nagyfényi eseményekről, pedig minden helységet felsoroltak, még ha csak egy-két áldozat is volt a bevonulás alkalmával. Ennek magyarázatát kutatva csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Talán akkor mindenféleképpen meg kellett volna említeni azt is, hogyan mentette meg Kiss Antal helybeli kereskedő a szerb telepes lakosság jórészt a biztos haláltól. Ez a humánus példa úgy látszik, nem illett bele az akkori politikai légkörbe. Annak ellenére, hogy Nagyfényen, embereket mentettek meg, s az 1942. évi januári hideg napokban a kisközségben semmi sem történt- mert a szerb kolonistákat kitelepítették (helyükre székelyek érkeztek)- mégis két helybeli magyar polgár neve a háborús bűnösök jegyzékébe került, bár a megindoklásból nem világos, hogy mi is volt a bűnük.

A felszabadulás utáni első napokban úgy látszott, hogy Nagyfényen semmi sem fog történni. Kiss Antal rövid ideig a közelet központjába került. De mégis voltak olyanok, akik ebbe sehogyan sem tudtak belenyugodni. Állítólag egy Zsák István nevű, bizonytalan nemzetiségű ember követelte a bosszút. Így történt azután, hogy titokban listát készítettek azokról, akiket ki kell végezni. Egyenesen döbbenetes, hogy erre a lajst-

romra Kiss Antal neve is rákerült. Egyesek számára, úgy látszik, halálos bűnnek számított, hogy ő 1941 áprilisában a helyi nemzetőrség parancsnoka volt. Nem számított az a tény, hogy ebben a minőségében az áprilisi napokban a szerb telepes lakosságot megmentette a vérfürdőtől! Az esetről tudomást szerzett az egyik jóhiszemű helybéli szerb polgár, Branko Marjanović – egy azok közül, akiket Kiss Antal 1941-ben megmentett –, egyik este megsúgta neki, hogy meneküljön Nagyfénnyről. Kiss Antal meg is fogadta a tanácsát, hamarosan eltűnt és így megmenekült, de soha senkinek sem mesélte el, hogyan maradt életben. Sajnos Branko Marjanovićon kívül – aki egyébként csak Kiss Antalt szólította fel a menekülésre – a helybéli szerb polgárok közül egy sem akadt, aki a magyar polgárok védelmére kelt volna. Az egyik visszaemlékezés szerint Nagyfényen a felszabadulás után 50-60 helybéli magyart végeztek ki. Ugyanígy tudni vélik, hogy a kivégzés színhelyére kocsin vitték az összekötözött halálraítélteket. Közülük egyedül Bálint Gyulának sikerült kioldoznia magát a kötelekből, aki leugorva a szekérről a közele kukoricásba vetette magát, és így megmenekült.

Egy másik visszaemlékező szerint a bosszú idején egy alkalommal, mintegy 10-15 helybéli magyart fogdostak össze, a Csantavéri út mellett kiasott tankcsapdához vitték őket, s ott végeztek velük. Néhányat közülük agyonlőttek, a többieket pedig állítólag vasdoronggal verték agyon. A nyilatkozók úgy tudják, hogy az említett Bálint Gyula úgy menekült meg, hogy a kivégzésre kirendelt csoport közül az egyik helybéli szerb lakos, talán Kollár nevezett, elvágta kezén a kötelet. Hamarosan sikerült neki Magyarországra szöknie. Ő volt a háborús bűnösök lajstromára került két helybéli magyar nemzetiségű polgár egyike és lehetséges, hogy volt is valami bűne, mert megüzenték neki, hogy kiirtják egész családját, ha nem jön haza. Mivel ez jóval később történt, nem valószínű, hogy fenyegetői beválhatták volna fenyegetésüket, ő azonban családját mentve visszatért, és itthon tíz évre ítélték el. Nem tudtuk meg, hogy büntetését letöltötte-e. Szabadkán halt meg 1990-ben.

A nagyfényi magyarok közül többen még ma is úgy hiszik, hogy az itteni tömegmészárlásról beszélni sem lehet, még kevésbé írni, mert az innen elszármazott és a népfel szabadító háborúban kitűnt, tábornoki rangot elért Milutin Morača – akit később néphősnek is nyilvánítottak – mindezt megtiltotta. Állítólag ő akadályozta meg, hogy felelősségre vonják a vérengzés elkövetőit is.<sup>78</sup>

Persze az igazság egészen más. Milutin Morača tábornok tehetett ilyen irányú lépéseket, azonban nem ez volt a döntő. Az 1944. évi őszi 45 nap bosszújáról az elmúlt évtizedekben sehol sem lehetett beszélni, még kevésbé írni. A szabadkai történelmi bizottságnak eddig a következő nagyfényi áldozatról sikerült adatokat összegyűjtenie:

1. Fazekas László
2. Kabai Sándor
3. Marjanovics
4. Marjanovicsné
5. Kishenmajer Nándor
6. Lengyel István, malomtulajdonos
7. Molnár Pál, ezermester
8. Pintér István, 30 éves, munkás
9. Pintér János, munkás

10. Pintér József, munkás
11. Pintér Simon
12. Torma Ferenc
13. Torma Teréz,

## HORGOS

Horgos község 1941-ben a rendszerváltozás után közigazgatásilag Csongrád megyéhez került. Az 1941 őszi elvégzett népszámlálás adatai szerint a községnek összesen 10.177 lakosa volt, ebből 9.108 magyar nemzetiségű, 907 volt a szerbek száma, a többi nemzetiséghez tartozók pedig csak elenyésző számban éltek Horgoson. Cseres Tibor könyvében<sup>79</sup> a Horgos községre vonatkozó részben megemlíti, hogy a magyarok bevonulását a helybeli szerb telepések nem helyeselték, s fegyverrel a kézben 22-en estek el 1941 áprilisában. Ezek az adatok pontatlanok. Horgoson ugyanis nem volt semmilyen ellenállás, így senki sem eshetett el a harcban. Ezenkívül a helybeli mozgalomban résztvevőknek a háború utáni nyilatkozataiból az tűnik ki, hogy a magyar csapatok bevonulása után négy helybeli szerb polgárt végeztek ki.

A háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság által elkészített elaborátumban nincsenek adatok Horgos községre vonatkozólag. Ennek ellenére azonban a magyar bevonulással kapcsolatban 11 helybeli magyar polgár neve a háborús bűnösök listájára került. Hogy mi volt a bűnük, itt sem látszik világosan, mert csak néhányuknál tüntették fel, hogy a helyi nemzetőrség tagjai voltak. S hogy volt-e valami közük az említett horgosi polgárok kivégzéséhez, az sem derül ki. Az azonban látható, hogy az állítólagos bűnösök közül többen túléltek a megtorlás napjait, mert nevük mellett feltüntették, hogy szabadlábban vannak.

A horgosi magyarság szociális összetétele rendkívül kedvezőtlen volt. A többséget nincstelen földnélküliek képezték, akik az új magyar hatalomtól földosztást reméltek. Az elvárások azonban nem teljesültek, mert a bácskai földnélkülieknek az állandó ígéretések ellenére is csak csekély földet juttattak. Ezért a rendszerhez fűzött túlzott remények szertefoszlottak, s mindenkin, aki földjuttatást remélt, a legmélyebb kiábrándultság lett úrrá. Ez természetesen jó talajt szolgáltatott a szélsőjobboldali Nyilaskeresztes Pártnak, amely demagóg propagandájával Horgoson, de másutt is a Délvidéken, számos embert megszédített. A nyilasok földet ígértek mindenkinek, s a világi és egyházi nagybirtokok felosztását. A felelőtlen ígéretések hatására megkezdődött a tömeges beiratkozás a Nyilaskeresztes Pártba. Egyik 1943-ból származó kimutatás szerint, amelyet a Csongrád megyei szervezetben készítettek, Horgosról 380-an iratkoztak be ebbe a pártba.<sup>80</sup> Persze óriási többségük a földjuttatás reményében szánta magát erre a lépésre, a Nyilaskeresztes Párt propagandáját, zavaros ideológiáját legtöbbször meg sem értették, de ez nem is érdekelte őket, csak a föld iránti vágy beteljesülésében reménykedtek.

A tagság jó része, amely a következő időszakban folyamatosan csökkent, a helyi szervezet üléseire sem járt el rendszeresen, nevének bejegyzésére úgy tekintett, mint a remélt földosztás előfeltételére.

Az egyik tanú, aki a névtelenség homályában kívánt maradni, visszaemlékezéseiben elmondta, hogy a helybeli nyilasok megbeszéléseiket, értekezleteiket az egyik vendéglőben tartották, amelynek szerb tulajdonosa Janković Djordje – aki később a vérengzés

egyik főbűnöse lett – szorgalmasan jegyezte a résztvevők nevét. Feljegyzéseit azután azoknak a kezébe juttatta, akik megkezdték a bosszút. Így történt meg, hogy a horgosi áldozatok többsége a Nyilaskeresztes Párt helybeli tagjainak sorából került ki. A horgosi tragédiáról Cseres Tibor író és Matuska Márton publicista is megemlékeztek. Matuska Márton csupán „A plébánia chronikája a vörös megszállás alatt 1944. október 10 - 1945. januárig” című géppel frott feljegyzésből közölt idézeteket, amely elsősorban Virág János, a 84 éves helybeli plébános tragikus halálára vonatkoznak.

A partizánok 1944. október 10-én vonultak be Horgosra. Virág János plébánosnak akkoriban még nem történt bántódása. De a visszatérő telepések hamarosan emlékezni kezdtek arra, hogy az akkor 81 éves plébános a Horgoson állomásozó magyar katonának 1941-ben táborig misét celebrált, és prédikációjában hálát adott az Úr Istennek, a „magyarok Istenének”, amiért vége szakadt a „bocskorosok” uralmának. Sokáig tanakodtak, mitévők legyenek Virág János plébánossal, aki még október 6-án is misézett. Csak ezután fogták el. Rajta kívül még mintegy 60 polgárt gyűjtöttek be a bosszú végrehajtása céljából. Közöttük nőket is. A letartóztatottakat, közöttük az agg plébánost is, kegyetlenül megkínózták. A kollektív bosszú tragikus napja november 20-án következett be. A halálraítélteket párosával összekötözve hajtották a nemzetközi úton a 7-es kilométerközig, majd a közelben halomra gyilkolták őket. A megkínzott plébánost állfőtól egy nővel drótozták össze.

Cseres Tibor könyvében még azt is olvashatjuk, hogy az áldozatokat csak hevenyészetten hantolták el. Kóbor kutyák kezdték kikaparni az oszlásnak indult tetemeteket. Ezért a hullákat más helyeken temették el újra. A helyszín évekig ismeretlen volt. Húsz év múlva, 1964-ben amikor a ma is működő horgosi csárdát építették, a lefolyócsatorna építésekor bukkantak rá a tömegsírra.<sup>81</sup> Cseres Tibor, munkájában 60-ra becsüli a horgosi áldozatok számát. Minden jel arra mutat azonban, hogy a helybeli ártatlan áldozatok száma jóval nagyobb. Erre elsősorban a katonai közigazgatás által elkészített 1944. évi decemberi kimutatásból következtethetünk. Eszerint 1941-ben Horgoson összesen 8.855 magyar nemzetiségű polgár élt, a katonai közigazgatás népszámlálása azonban 8.410 magyar polgárt jegyzett be, tehát 443-al kevesebbet. Persze ebből a számból le kell vonni azokat, akik elmenekültek, vagy pedig a magyar hadseregben szolgáltak. Ha mindezeket a tényezőket is tekintetbe vesszük, akkor nincs messze az igazságtól, hogy a horgosi áldozatok száma 200-on felül lehetett.

A horgosi áldozatok egy részét a háború utáni években ugyancsak holtta nyilvánították. Többségük eltűnésére vonatkozólag sehol sem történt bejegyzés. Az áldozatok hozzátartozói féltek, s nem tették szóvá az ügyet. Örültek, ha békén hagyták őket, s a kivégzést nem követte a vagyonekobbzás, amire igen sok esetben sor került. Bár ez az eljárás nem vált rendszerré, legtöbb esetben a helyi hatóságok hozzáállásától függött.

A zentai járásbírótság által holtta nyilvánították a horgosi áldozatok egy töredékét is. Ezt a névsort egy külön publikációban kívánjuk megjelentetni. Néhány holtta nyilvánított horgosi áldozat nevét azonban itt is megemlíjtük, elsősorban azért, hogy bemutassuk, milyen indoklással éltek esetükben.

A zentai járásbírótság már 1946-ban holtta nyilvánította Csíkos Ferenc feleségét, Fehér Piroskát, aki állfőtől 1944 őszén a szovjet csapatoknak Horgos községbe való bevonulása után tűnt el. Balló János helybeli lakos holtta nyilvánítási bírósági határozatában az áll, hogy eltűnt 1944 novemberében. Ugyanakkor azonban a halál



napjaként 1946. május 9-ét tüntették fel. Lajter Sándor helybeli lakos 1944 őszén eltűnt Horgosról, Tóth Pál <sup>82</sup>, Fehér István ugyancsak 1944 őszén tűnt el. S így folytathatnánk.

## CSANTAVÉR

Cseres Tibor szerint Csantavér községben tíz volt az áldozatok száma. Az egyik idősebb helybelivel folytatott beszélgetésünk alkalmával az illető 8 kivégzett magyar nemzetiségű polgárt említett meg, nevüket azonban nem tudta felsorolni. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége szabadkai szervezetének történelmi bizottsága, amely az utóbbi években dicséretes adatgyűjtő munkát végzett, ugyancsak 8 csantavéri áldozat nevét jegyezte fel, ezek közül háromnak csak a vezetéknevét sikerült megtudnia. Ezek a következők:

1. Kalmár Máté. 2. Kozma Mátyás. 3. Kucor. 4. Mészáros, kosaras. 5. Petkovics József. 6. Szlavnicz Sándor, 45 éves, szabó. 7. Tóth Vásárhelyi József, miskáróló. 8. Zsárics.

Az egyik visszaemlékező úgy tudja, hogy az áldozatokat a községtől mintegy 2 kilométerre, néhány fával beültetett részen találták meg elföldeletlenül. Innen vitték el a hozzátartozók a holttesteket.

Tehát ebben a községben sem maradt el a magyarellenes terror, annak ellenére, hogy egyetlen háborús bűnös nevét sem találjuk a háborús bűnösök lajstromán.